

מחקרים חדשים של

הגליל

ספר רביעי

שי לחיים גורן

עורכים:

אמיר גולדשטיין, טלי גולדברג,
זאביק גרינברג ומוסטפא עבאסי

מחקרים חדשים של הגליל
ספר רביעי

Tel-Hai

Galilee Studies

Vol 4

A Tribute to Haim Goren

Editors:

Amir Goldstein, Tali Goldberg,
Zeevik Greenberg & Mustafa Abbasi

מחקרים חדשים של הגליל

ספר רביעי

שי לחיים גורן

עורכים:

אמיר גולדשטיין, טלי גולדברג,

זאביק גרינברג, מוסטפא עבאסי

Tel-Hai Galilee Studies Vol 4
Editors: Amir Goldstein, Tali Goldberg,
Zeevik Greenberg & Mustafa Abbasi

עריכה לשונית: נילי גרבר
הגהה: שחר בוגנים
עימוד: שרית רזונברג
עיצוב עטיפה: אלה רסקין
הפקה: אורלי לוי

תמונת השער: האכסנייה בטבחה שעל הכנרת, גלויה, מארכיון הכנסייה בשטוטגרט,
תודות לד"ר איל יעקב אייזלר

ספר זה יצא לאור על ידי המכללה האקדמית תל חי.

אוריון הוצאת ספרים
www.orion-books.co.il
03-5030822

© כל הזכויות שמורות.

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, להפיץ או לאחסן ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה שהיא (מכנית, אופטית, אלקטרונית או אחרת). שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות

מפורשת בכתב מן ההוצאה לאור.

נדפס בישראל 2024

מסת"ב 978-965-7716-17-5 ISBN

תוכן העניינים

7	הקדמת העורכים
9	הוקרה לחיים גורן

שער ראשון | מהעת העתיקה ועד ימי הביניים

13	ז'ה היה מעשה בבית שאן' על אופייה של קהילה יהודית בעיר נוכרית ציונה גרוסמרק
42	הירדן וימותיו במזכרות קודש אורתודוקסיות מהמאה ה-16 עד ראשית המאה ה-20 ריכב (בוני) רובין
53	עדויות, ממצאים ורמזים להכשרתה של מערכת המסתור בחוקוק כהכנות למרד בר כוכבא אורי ברגר וינון שבטיאל
68	האיקונה של ישו בבית הכנסת בטבריה והמאבק התודעתי על הגליל בשלהי העת העתיקה חגי דביר
90	יהודי הגליל בתקופה המוסלמית הראשונה (635-1099) טל לאופר
122	המערה, 'האדם ההגון' ונס המים שאינם כלים: על יסודותיו של המרחב המקודש הגלילי אלחנן ריינר

שער שני | חקר הארץ וידיעתה

137	'הידעת את הארץ?' ממדף הספרים לשבילי ישראל ישראל ברטל
166	הניסיונות לזיהויה של העיר המקראית חצור במהלך המאה ה-19 וראשית המאה ה-20 חיים בן דוד

179	גרמני וסקוטי ניצבו על גבעה: קורות מתחם שנלר בנצרת (1904-1948) גיל גורדון.....
201	תולדות המחקר הארכאולוגי התת-ימי של ספינות טרופות בישראל, מבט על עכו דבי צויקל.....

שער שלישי | שלהי השלטון העות'מאני ותקופת המנדט

223	ראשיתו של עולם 'בתנועה': פיתוח הכבישים באצבע הגליל בתקופת שלטון המנדט הבריטי ג'ורא גודמן.....
255	עיירה ומעיין זהב בתוכה ח'אלסה: פרשת עלייתה ונפילתה של עיירה ערבית בצפון עמק החולה מוסטפא עבאסי.....
275	"הן לא שוות את השלוש-עשרה [השגיא במקור] גרוש שהן מקבלות": על גרעין פועלות בית החרושת 'נור' לגפרורים בעכו ענת קדרון ושולי לינדר ירקוני.....

שער רביעי | מדינה וחברה בגליל

299	התיישבות וגבולות: האם להב המחרשה קבע וקובע את תוואי קווי הגבול במדינת ישראל? גדעון ביגר.....
308	ממושבה ל'אתר לאומי': ההתארגנות לשימור 'מושבת הראשונים וסביבותיה' בראש פינה (1960-1983) אסף זלצר.....
332	בין תלות לסוכנותיות: דגמים שונים של מנהיגות פוליטית בעיירות הגליל העליון, 1949-1977 שמחה גואטה בוקבזה ואמיר גולדשטיין.....
365	שטחים פתוחים בין קיבוץ לשכונות הרחבה כמרחב לבניית הון חברתי מחודש זאביק גרינברג.....

386	תמורות ביחסי עיר-כפר בפריפריה של ישראל: שני מקרי חקר בצפון הארץ ירדנה שאול, מיכאל סופר, לביאה אפלבוים, עירית עמית-כהן, עירית שמואל וניר כהן
404	חדשנות בתולדות החינוך הציוני והישראלי בגליל במאות ה-20 וה-21 יובל דרור

שער חמישי | מדעי הטבע

431	זיהוי וספירה של גרגירי אבקת פרחים בדבש שיזף מצוי (<i>Ziziphus spina-christi</i>) טלי גולדברג ואריאל זהר
457	שימוש באוזון להדברת מחלת קימחון הגפן ושיפור איכות היין ליאור גור, רון שוייצר, מאיר שליסל, מיכה ועדיה, ברק וסטריש, אלון משולם ומשה ראובני
483	מעשה בתולעת וברופא בר-דעת ערן דולב
494	חיים גורן – רשימת פרסומים
510	רשימת המחברים

אסופת מאמרים לכבוד פרופ' חיים גורן איש הגליל

צילום: אייל מרגולין

בין תלות לסוכנותיות: דגמים שונים של מנהיגות פוליטית בעיירות הגליל העליון, 1949–1977

שמחה גואטה בוקובזה ואמיר גולדשטיין

מאמרנו מתמקד בצמיחת המנהיגות הפוליטית המקומית ובהתגבשות התרבות הפוליטית והשלטון המוניציפלי בפריפריה הישראלית בשלושת העשורים הראשונים של מדינת ישראל. כמקרה מבחן משמשות שתי העיירות החדשות שהוקמו בעמק החולה כמרכזים עירוניים: קריית שמונה בצפון העמק וחצור הגלילית בדרומו.¹ נפתח את המאמר בסקירת הכתיבה האקדמית על נושא המנהיגות המקומית בעיירות הפיתוח בתקופת שלטונה של תנועת העבודה, ונציג את הגורמים המשפיעים המרכזיים במערכת הפוליטית בעיירות הצפוניות: שליחי מפא"י, חברי הקיבוצים ובעיקר המנהיגות שצמחה מקרב קהילות העולים. בגוף המאמר נציג, על בסיס חומר תיעודי שמצאנו בארכיונים כלליים, מפלגתיים, אזוריים ומקומיים, את השלבים העיקריים בהתפתחות השלטון המקומי וננתח פרשיות מרכזיות הקשורות בהופעת המנהיגות המקומית.

שתי העיירות שבהן אנו מתמקדים משקפות את ההטרורגניות של חברת העולים-מהגרים שנמצאה בתהליך השתלבות בישראל בשנות המחקר. היא הורכבה מאנשים שעלו מארצות שונות, ממרחבים עירוניים וכפריים וממיקומים שונים בחברה המגזרית בקהילות המוצא, וחבריה החזיקו בתפיסות מגוונות.² שתיהן משקפות את ההטרורגניות הזו. קריית שמונה נוסדה בקיץ 1949 כ'קריית יוסף'. בשנותיה הראשונות התגוררו בה כ-200 משפחות של עולים מתימן שרובן עזבו אותה עד 1953, ולצידן התמקמו במעברה עולים מעירק ומכורדיסטן, מפרס, מהודו, מרומניה ומהונגריה. באמצע שנות ה-50 הפכו יוצאי צפון אפריקה, בעיקר מרוקו, לקהילת המוצא הגדולה בעיירה, אך גם בשלב זה היו כחמישית עד רבע מהתושבים מרומניה ופולין.³ חצור נוסדה ב-1953 לאחר שרוב מפוני מעברת ראש פינה עברו אליה. שיעור יוצאי צפון אפריקה בעיירה היה גבוה יותר משל שכנתה הצפונית: אוכלוסיית יוצאי צפון אפריקה נשקה ל-70% ואילו שיעור העולים

1 השם חצור הוחלף בנובמבר 1968 לחצור הגלילית, בצו של משרד הפנים שרצה למנוע את הבלבול השגור בין העיירה הצפונית לקיבוץ הדרומי חצור.

2 ירון צור, קהילה קרועה, 2001, 178-186.

3 אריה ליברמן, 'שנים ראשונות בקרית שמונה'.

מכלל ארצות האסלם היה קרוב ל-4.95% המגוון אינו מסתכם כמוכן בארצות המוצא, אלא בא לידי ביטוי גם בסביבה העירונית או הכפרית שממנה הגיעו העולים, בדפוסי ההשכלה ואורח החיים הדתי שלהם ובמצבם הכלכלי-חברתי.

המחקר שערכנו ממקד, אם כן, את העדשה בשתי עיירות קרובות גאוגרפית אך לא זהות בהרכב האנושי במטרה להבחין – בזכות הרזולוציה הגבוהה – בגוונים פחות מוכרים של נושא מנהיגות העולים בעיירות הפיתוח. ואכן, סיפורן של קריית שמונה וחצור חושף תמונה מורכבת יותר מזו שהוצגה במחקר. להלן נעמוד על הדגמים השונים של המנהיגות המקומית ונדגיש את צמיחתם המוקדמת של מנהיגים עולים שקראו תיגר על המציאות שנוצרה בעיירות. נראה שקבוצות של תושבים בקריית שמונה ובחצור פירשו את האירועים בצורות שונות ובחרו, בתוך הנסיבות המובנות של התקופה, בדרכי פעולה שונות לעיצוב קהילותיהם ולגיבוש מערכת היחסים שלהם עם החברה הקולטת. תושבי העיירות פעלו בתוך מבנה פוליטי וכלכלי שממנו נבעו אילוצים רבים, אולם ההתרחשות ההיסטורית איננה מסתכמת ביחסי כוח. נעמוד על האופן שבו הם עיצבו, במידה רבה באופן אוטונומי, את מציאות חייהם כסובייקטים פעילים, באופן שתאם את תפיסותיהם, אמונותיהם ושיקול דעתם, ובתוך כך גם את דגמי המנהיגות הרצויים להם.⁵ לבסוף נראה כיצד המערכת הפוליטית בשתי העיירות קרסה משלהי שנות ה-60 ולאורך שנות ה-70 והפכה בעצמה לגורם מגביל בהתפתחותן.

יחסי מפא"י ועיירות הפיתוח בראי המחקר

מפא"י כמפלגה דומיננטית, בעלת כוח ותודעת שליחות היסטורית, מילאה תפקיד מרכזי בתהליך בינוי האומה והקמת המדינה ובעקבות זאת שימשה גם עמוד התווך של קליטת העלייה הגדולה. מנהיגיה, שעמדו בראשות הממשלה והסתדרות העובדים, חשו אחריות על הנעשה במרכזים הקרובים והמרוחקים שבהם נקלטו העולים. היא צירפה לשורותיה רכבות חברים חדשים מקרב העולים, גייסה פעילים לתפקידים שונים במערכות הקליטה, פעלה להכשרתם והייתה לרוב הראשונה להקים סניפים בעיירות הפיתוח, וכך גם בעיירות הצפוניות המרוחקות.⁶

שורה של חוקרים עמדו על היבטים שונים של התרבות הפוליטית שהתגבשה במפא"י בשנות העלייה הגדולה ובתוך כך על האופן שבו חתרה לגבש את קאדר המנהיגות שלה בעיקר בקרב העולים המזרחים. מפא"י ניצבה בפני דילמה על רקע התמורה הדמוגרפית

4 הלל לנדסמן אל האגף לשלטון מקומי, 29 בספטמבר 1958, אמ"י, ג'2635/11; דוד זסלבסקי, סקר רמת פיתוח חצור, אמ"י, גל'49044/2, דצמבר 1969-תש"ל.

5 אמיר גולדשטיין, 'על יוזמה ונחישות: כיצד עיצבה קבוצת עולי תימן שייסדה את קריית-שמונה את מציאות חייה בארץ', קתדרה 177 (2021), עמ' 141-162.

6 בחצור הוקם סניף מפא"י בסמוך מאוד להקמת היישוב, 28.3.1953. השפעה מסוימת על המערכת הפוליטית המקומית הייתה גם למפלגות שנציגיהן כיהנו כשר הפנים – בעיקר הפועל המזרחי, לימים המפד"ל ולפרק זמן מסוים אחדות העבודה, אולם החומר התיעודי שאליה נחשפנו מלמד כי השפעה זו, כמו של כלל המפלגות שפעלו בעיירות, הייתה מצומצמת לעומת זו של מפא"י.

שהיא עצמה הובילה בעשור הראשון. החברה הישראלית השתנתה לכלי הכר ומנהיגי המפלגה חתרו בו זמנית להבטיח התערות מוצלחת של העולים בה ושימור מעמדה של המפלגה, שהדומיננטיות שלה נתפסה על ידם כתנאי לכיסוס המדינה הצעירה. אבי בראלי הראה כי מפא"י מיסדה, לאחר ויכוח פנימי, תרבות פוליטית היררכית בהנחה שזו תסייע בכלימת זעזועים חברתיים בשנות העלייה הגדולה והזניחה מהלך חלופי של האצת שילוב אקטיבי של העולים במרקם המפלגתי.⁷ חוקרים שונים שהתמקדו במנהיגות המקומית צעדו לרוב בנתיב דומה. אסתר מאיר-גליצנשטיין שכחנה את פעילות מפא"י בבאר שבע, הראתה כיצד המנגנון המפלגתי בחר לתור אחר מנהיגות מזרחית מתווכת, כל עוד זו תשרת את מטרותיו ותהיה מחויבת בראש ובראשונה לאינטרס המפלגתי. מפא"י, כך מצאה, ציפתה מהמנהיגות המזרחית בסיעה בכנסת ובזירה המקומית להיות נוחה ומודעת למכלול הצרכים הפוליטיים, גם כאשר אלו לא עלו בקנה אחד עם האינטרסים של העולים עצמם.⁸ היחסים הפטרוניים שאפיינו את פעילות המוסדות הפוליטיים המקומיים בעיירות הפיתוח בלטו במחקר הסוציו-פוליטי והאנתרופולוגי המוקדם. מוסדות אלה, נטען, נוהלו במידה רבה מן החוץ, פועלים על פי הנחיות מפא"י יותר מאשר מחויבים לצורכי היישוב.⁹

דוד מוצפי-הלר שבחן את תולדות ירוחם (נוסדה ב-1951) והתחקה אחר הדינמיקה הפוליטית המקומית בעיירה, ביקש לחשוף באמצעות מחקר מיקרו-היסטורי את האופן שבו צמחה ושגשגה בעיירות הפיתוח פוליטיקה מובהקת של מנגנוני תלות. הוא ראה במנהיגות המקומית גלגל שיניים מרכזי במשטר הפטרוני¹⁰ שיצרה מפא"י בפריפריה הישראלית. המנהיג המקומי שאב את כוחו מהמשאבים הציבוריים ויצר מערכת של פעילי משנה שאפשרו לו ליצור זיקה של תלות בין התמיכה במפא"י בכלל ובו כמנהיג מקומי בפרט לבין גישתם של התושבים לשירותים שונים בתחומי התעסוקה, הדיור, החינוך והבריאות. בניגוד לו, יצחק דהן ניסה להציג מבט מורכב יותר על התהליך ההיסטורי בהקשר של

7 אבי בראלי, מפא"י בראשית עצמאות, 1948-1953, ירושלים, 2007.

8 אסתר מאיר-גליצנשטיין, 'מפא"י והמנהיגות המזרחית בערי הפיתוח: באר שבע כמקרה מבחן', בתוך: צבי צמרת, אביבה חלמיש ואסתר מאיר-גליצנשטיין (עורכים) עיירות הפיתוח, ירושלים 2009, עמ' 259-279; 'מנהיגות אחרת: דוד חכם והמאבק המזרחי על ראשות העיר באר שבע, בתוך: באר שבע – מטרופולין בהתהוות תשס"ח, עמ' 37-58. 'מחויבויות מתנגשות: המנהיגות המזרחית במפא"י בשנותיה הראשונות של המדינה', ישראל 5 תשס"ד, עמ' 63-97.

9 אריק כהן, מבנה הכוח בעיירות הפיתוח בישראל, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה; אלכס ויינגרד, 'מהגרים (עולים), לוקאלים ושלטון פוליטי', אמות, שנה ב', חוב' ד' (י), האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ח, פברואר-מרס 1964, עמ' 15-22 ותגובתם של שלמה אבינרי ואחרים: אמות, שנה ב', חוב' ה' (יא), אפריל-מאי 1964, עמ' 52-67.

Myron Aronoff, *Frontiertown: The Politics of Community Building in Israel*, Manchester University Press, 1974.

10 דוד מוצפי האלר, התיישבות בנגב הישראלי: מתווכים בירוחם בין שוליים ומרכז, עבודת גמר לקראת התואר מוסמך אוניברסיטה, אוניברסיטת תל אביב, אוקטובר 2017. מעברת תל ירוחם נוסדה ב-1951 וב-1959 הוכרזה כמועצה מקומית.

המנהיגות המקומית בעיירות הפיתוח. הוא קיבל את התיאור השגור במחקר שהוזכר כאן אך תחם אותו לדור הראשון של המנהיגים המוניציפליים. אלה פעלו עד סוף שנות ה־70 בתוך סביבה פטרנליסטית ותלותם בשלטון המרכזי הפכה אותם לקונפורמיים עם השיטה. לעומתם, מנהיגים שצמחו בעירות בשנות ה־80 היו, כך מצא, ביקורתיים יותר, סירבו להשלים עם המציאות הכלכלית־חברתית, קראו תיגר על השלטון המרכזי ונאבקו בו.¹¹ במחקר העדכני ביותר שהתמקד בעיירות הפיתוח בדרום הארץ בחן אורן קלמן את דגם המנהיגות שאליה חתרה מפא"י ביישובים אלה והגדיר אותה כנתון כמתח: מחד גיסא, המנהיג המקומי נדרש להיות מעוגן באתוס המפלגתי, להזדהות עימו ולהיות מחויב לו. מאידך גיסא, המנהיג מצופה להיות נטוע בקהילת העולים, ומסוגל לגייס את תמיכתם הפוליטית. המתח הזה הופיע גם במחקריה של מאיר־גליצנשטיין, אלא שקלמן זיהה כי במקרים לא מעטים המנהיגים המקומיים הפגינו מידה של עצמאות מהמנגנון המפלגתי והפכו לגורם פוליטי שעל המפלגה להתחשב בכוחו.¹²

מקרי המבחן הצפוניים חושפים תמונה מורכבת יותר מזו שהוצגה במחקר. שני היבטים שעלו ממחקרנו הם שאלת מידת האוטונומיה של הקהילה המקומית בעיירת הפיתוח בעיצוב דפוסי המנהיגות הפוליטית המקומית ובבחירה בין אוריינטציות פעולה מנוגדות של המנהיגים המקומיים. ראשית, נבחין בין דגמים שונים של מנהיגים מקומיים ונראה, כי בדומה לעיירות הדרום, לצד מנהיגים שנטו לפעול בהרמוניה יחסית עם מנגנוני המפלגה, היו כבר בשנות ה־50 וה־60 מנהיגים מקומיים מזרחים שבחרו בגישה לעומתית כלפי הסדר הפוליטי והחברתי שהשתרר בפריפריה הישראלית. שנית, ניתוח התפתחות המנהיגות המקומית והשלטון המקומי בקריית שמונה ובחצור מערער על הדימוי של מפא"י כמפלגה בעלת שליטת מוחלטת בשכונות העולים החדשים ובעיירות הפיתוח. המפלגה אכן הייתה דומיננטית אולם גורמים נוספים בתוך המערכת הפוליטית ומחוצה לה איזנו את כוחה. שלישית, מבלי להכחיש מידה לא מבוטלת של תלות חומרית ישירה של חלק מהעולים בפריפריה, במפלגה ובמנגנוניה, נראה כי התלות אינה יכולה להיות הסבר עיקרי לניתוח המערכת הפוליטית בעיירות הפיתוח. אף שמצבן הכלכלי של העיירות שבהן אנו עוסקים היה ירוד, ורבים מתושביהן הועסקו גם בשנות ה־60 וה־70 במערכות עבודה שהיו קשורות במערכת הפוליטית־כלכלית ההסדרותית, אפשר לזהות כבר לאורך שנות ה־60 שחיקה מובהקת בכוחה הפוליטי המקומי של מפא"י. בקריית שמונה ובחצור התחוללו מהפכים פוליטיים בשנת 1965 והתושבים העדיפו מנהיגות מקומית שייצגה מפלגות אחרות. מהפכים אלו מוסברים, לדעתנו, על ידי ממד שלא זכה לתשומת לב מספקת במחקרים שצינו למעלה והוא האוטונומיה של תושבי העיירות בניהול חייהם.

11 יצחק דהן, תרבויות פוליטיות בערי הפיתוח, ירושלים 2006, עמ' 99-100.

12 אורן קלמן, מנהיגים עולים: מפא"י והנהגת עיירות הפיתוח, רעננה 2023.

אתגרים בצמיחת המנהיגות המקומית בשתי העיירות

הקמת המוסדות המקומיים בקריית שמונה ובחצור שיקפה דואליות בשאלת הקצב הרצוי להפיכתן לקהילות פוליטיות אוטונומיות. כמה מפעילי מפא"י בגליל ביטאו חשש מפני הענקה מוקדמת מדי של ניהול עצמי לעולים החדשים בעיירות. דב בן-מאיר מקיבוץ מעיין ברוך שבצפון עמק החולה, ביטא את הלך הרוח הזה: "שלטון הוא תורה, הצריכה לימוד", קבע ושאל: "היאך ישלוט עם או המון, שאינו יודע הרבה בהיסטוריה העברית ואשר חלק גדול ונכבד ממנו אינו יודע עדיין מדינה מתוקנת מהי?". נימה אוריינטליסטית התלוותה לתהייה שהוסיף על העיירה שהוקמה קילומטרים ספורים מקיבוץ: "איך יכול אדם להעלות על דעתו שסניף המפלגה [...] בקריית שמונה (אם קיים שם בכלל סניף) ידון ויחליט על מדיניותו הכלכלית או על חוק חינוך חובה?" וכן להזהרתו "שאם לא כן יענו החברים אמן אחרי צעקן אחד או שנים ויחליטו החלטות פה אחד ותוך התרוממות רוח, כנהוג, בארצות מסוימות, ונמצא שם הדמוקרטיה מחולל".¹³ רפאל בש מכפר בלום ביטא אף הוא חשש שבעקבות גל העלייה הגדול, ישראל עלולה להפוך מחברה ציונית-עברית ללבנטינית בשל "הגוון העדתי, האופי האימיגרנטי, שרבים מהם מביאים איתם, רמתם התרבותית-ההשכלתית הנמוכה, איידיעת השפה העברית, ההכרה החברתית-הציבורית המפגרת בארצות מוצאם".¹⁴ הוא תהה: "כיצד מפעילים את המוני חברי המפלגה וכיצד מגבשים שכבת-פעילים מתוכם, ומהי הדרך של ארגון חיים דמוקרטיים אמיתיים במפלגה כזאת".

למרות הדאגה הזו, נראה שהמוסדות קידמו מהלכים שנועדו לעודד מעורבות של תושבי העיירות החדשות בניהול חייהם. בשתי העיירות הוקם ועד מקומי ולצידו ועדות שונות (כדוגמת תרבות, שמירה ומשקי עזר). דמויות מפתח בקהילות המהגרים¹⁵ ובהן רבנים ומורים נטלו חלק בוועדים ולצידם בלטו נציגים של מקומות עבודה מרכזיים ולעיתים גם של קהילות מוצא שונות. סעדיה גלב, שכיהן כגזבר המועצה האזורית ולאחר מכן כמזכיר מפא"י בקריית שמונה, תיאר את סניף המפלגה כמוקד של עשייה שבו נפגשו מדי שבוע קבוצות פעילים שבהם פיעמה רוח של יצירתיות ואופטימיות במטרה להפוך את העיירה למתקדמת ודמוקרטית.¹⁶

המנהיגות המקומית מקרב ציבור העולים צמחה לאט ובהדרגה. הצמיחה האיטית נבעה הן ממדיניות הממסד הן מגישתם ומבחירתם של התושבים. בחצור נראה היה זמן קצר לאחר הקמתה שעשויה לצמוח מנהיגות מקומית טבעית. היישוב נוהל על ידי מזכירים מקומיים

13 ד' בן מאיר, 'ממסכת בעיותינו', הפועל הצעיר, 7 בפברואר 1951. להרחבה על ההקשר שבו נאמרו הדברים: בראלי, מפא"י, עמ' 382-384.

14 הפועל הצעיר, 4 במרץ 1952. להרחבה על הלבטים בשאלת בשלות תושבי העיירות לשלטון עצמי, ראו: קלמן, מנהיגים עולים, עמ' 164-173.

15 אנו משתמשים לסירוגין במונח עולים ומהגרים כיוון שלהבנתנו כל אחד מהביטויים מהווה נדבך בחוויית ההתערות בחברה הישראלית.

16 Sa'adia Gelb, *The Chase is the Game: The Journeys of an American-Israeli Pioneer*, Paperback 2001, pp. 114-117.

ויושבי ראש של מועצת הפועלים שנשלחו לסייע בהקמתו. אולם תושבי העיירה ביטאו אי-שביעות רצון מפעולתם ואף הביעו את שאיפתם להנהיג בעצמם את המוסדות.¹⁷ שלום דוקטורי שהגיע לשיכון הראשון של חצור ממעברת ראש פינה ונבחר כבר בינואר 1953 כנציג הוועד המקומי שהוקם במקום (חצור א'), ראה עצמו כמי שיכול להוביל את הקהילה החדשה וגם סומן ככזה על ידי מפא"י.¹⁸ למרות זאת, יחסיו עם גורמים במועצת הפועלים עלו על שרטון והוא נדחק מעמדות השפעה.¹⁹ תושב אחר של חצור, מנשה גפליאן (גלילי), בלט אף הוא בשנות ההקמה. הוא עלה למעברת ראש פינה מפרס ב-1952 וכעבור שנה הגיע לחצור, יצא לשירות צבאי קצר שאחריו שב לעיירה החדשה ועבד בה כפועל בניין בסולל בונה. על רקע מה שנראה לו כ'תוהו ובוהו',²⁰ החל גפליאן לפעול לשינוי המצב, ועם כמה שותפים ייסד בספטמבר 1955 ועד מקומי חדש.²¹ הוא פנה לקצין המחוז במשרד הפנים בצפת, ולאחר דחיית הניסיונות של משרד הפנים לספח את חצור לראש פינה או למועצה האזורית הגליל העליון, ביקש למנות את חברי הוועד כחברי מועצה בעלת סטטוס מוניציפלי:

איש לא מבין את שאיפתנו, כישוב פועלים. אנו מרגישים את עצמנו כמסוגלים לפקח על יישובנו זה בכל הדרוש כמועצה. חברנו כולם יוכלו בעתיד לעמוד בראש הנהגת וראגת עתיד אזרחנו בחצור. כי אנו נמצאים בישוב הזה מאז היוסדרו. יודעים אנו ומכירים את בעיותיו ואין אנו זקוקים לרחמנות מועצת ראש פינה או לאחר. אנו בעצמנו נהיה מסוגלים לשאת בעול שיוטל עלינו.²²

גפליאן נפגש עם מנהיגים פוליטיים ממפלגת 'אחדות העבודה' ובהם שר הפנים ישראל ברייהודה וחבר הכנסת יגאל אלון. השניים ראו בו מועמד אפשרי לשמש כיו"ר המועצה המקומית הראשונה בעיירה, אך הוא סירב לקבל את התפקיד. גפליאן הסתפק בחברות במועצה המקומית ותמך במינויו של הלל לנדסמן, חבר קיבוץ איילת השחר, למשרה הציבורית המרכזית בחצור. בשלב זה כמה מחברי הקיבוצים השכנים שפעלו בחצור נחשפו לאתגרי המקום תרו אחר דמויות מקרב ותיקי האזור בעלי קשרים במסד

17 תושבי חצור אל נשיא המדינה, 24 באוקטובר 1954, ארכיון לבון, IV-235-5-933.

18 פרטים על יישובי עולים – תיק הנושא סקירה של יישובי עולים, ארכיון בן גוריון, 223/39, 1954.

19 י' רון, 'שלום דוקטורי איש חצור', למרחב, 14 באפריל 1955. "כשהשתקענו במקום חזק היה רצוננו לשפר את המקום ולהפכו ליישוב גדול ויפה"; מזכיר מועצת הפועלים אל הנהלת מטעי האומה, 2 בספטמבר 1954, ארכיון לבון, IV-235-5-1125; מועצת פועלי ראש פינה חצור אל המרכז החקלאי המחלקה למושבות תל אביב, 26 באוקטובר 1954, אמ"י נ-17/19.

20 ריאיון עם מנשה גפליאן-גלילי, 22.1.2019.

21 הוקם על פי מפתח מפלגתי של שלושה ממפא"י, שלושה מאחדות העבודה ונציג אחד בלבד מהפועל המזרחי, אף שבבחירות לכנסת קיבלה המפלגה שלישי מקולות הבוחרים ביישוב. מקור: הסתדרות הפועל המזרחי אל משרד הפנים, 24 בפברואר 1956, אמ"י ג-1945/31.

22 חברי ועד חצור אל משרד הפנים, 6 בינואר 1956, אמ"י ג-2704/11.

הממשלתי והמפלגתי שיוכלו לסייע לפיתוח העיירה החדשה. על פי עדותו של זלמן גסטר, חבר קיבוץ עמיעד (ולמים יו"ר המועצה האזורית הגליל העליון), הם פנו ללנדסמן והאחרון הציע לו לעמוד בראש מועצת חצור: "הוא ענה שהמצב בחצור קשה והוא איננו מוכן להסתפק בישיבות ובנתינת עצות והוא מוכן לקום ולהפשיל את השרוולים' ולגשת למלאכה בלי כל גינונים של טכס".²³

גפליאן סיפר בעדות מאוחרת שהחליט להעביר ללנדסמן את הניהול המוניציפלי של המקום מרצונו ומתוך אחריות לעתידה של חצור, כיוון שהאחרון הותיר עליו רושם עז. הוא האמין שעל רקע עשייתו הציבורית המוקדמת של לנדסמן כמי שעמד בראש ועד הגוש שקדם למועצה האזורית הגליל העליון ובעזרת קשריו הענפים עם נציגי הממסד, הוא יוכל לתרום יותר להתפתחותה של חצור.²⁴ סיפורו של גפליאן חושף גורם בהימנעות עולים חדשים מהשתלבות בתפקידי מנהיגות מקומית בשנות ה-50. מי שעמדו בראש בתי אב ומשפחות ברוכות ילדים, עבדו לפרנסתם כפועלים ונמצאו בשיאו של תהליך ההתאקלמות למדינה החדשה, התקשו לפנות זמן ואנרגייה לפעילות ציבורית. בפרשה הזו דווקא נציגים של הממסד חיפשו אחר מנהיגות מקומית והבינו את ערכה ליישוב (ודאי גם למפלגה), אולם הבחירה שלא לקפוץ למי הפעילות הציבורית המלאה הייתה של גפליאן שסבר כי כעולה-מהגר חסר ניסיון וידע בתרבות המקומית, עדיף להפקיד את הטיפול הישיר בעיירה בידיה של אישיות בעלת ניסיון מהישוב הוותיק.²⁵ ייתכן גם שגפליאן הפנים את התיוג השלילי האוריינטליסטי, אך נראה שבעיקר הניסיון שרכש כמי שהחל לפעול, ייסד ועד מקומי ולמד את הצרכים, את האתגרים ואת משאבי הזמן הנדרשים כדי לקדם את חצור, הוא זה שהביא להכרעתו לפנות את מקומו לנציג ההתיישבות הוותיקה הכפרית הדומיננטית באזור. קיבוץ איילת השחר שחרר את לנדסמן לפעולה הציבורית בחצור ומינויו כיו"ר המועצה הממונה בקיץ 1956 התקבל ברצון ובתקווה בעיירה.

גם בקריית שמונה, העולים החדשים שהגיעו לעיירה באופן סטיכי לא נטו לקחת על עצמם תפקידים מרכזיים בשנים שלאחר עלייתם. דמויות בולטות מקרב המתיישבים שימשו כחברי המועצה המקומית, אולם לא פעם התעורר קושי לגייס מועמד מקומי לתפקידים הביצועיים והמוסדות פנו לקיבוץ שכן או למרכז מפא"י.²⁶ כך במחצית השנייה

23 בן יוסף, הלל, עמ' 51-52.

24 בשיחה הוא אמר: "היתה לו רעמת שיער כמו לכן גוריון, והוא הזכיר לי את בן גוריון, וקיוויתי שהוא יכול לעזור לחצור יותר ממני". ריאיון עם מנשה גפליאן, 22.1.2019.

25 גפליאן האמין אז באתוס הציוני 'המערכי'. הוא שינה את שם משפחתו לגלילי ושלח חלק מילדיו ללמוד בראש פינה, כחלק מהישראליות שהאמין בה בתקופה הזו שמשתלבת עם המחשבה שרמות ותיקה תהיה מוכשרת ממנו לנהל את היישוב.

26 להרחבה על מעורבות פעילים מהקיבוצים בעיירות הגליליות: אמיר גולדשטיין, 'הקיבוץ והמעברה: המקרה של קיבוצי הגליל העליון וקריית שמונה', בתוך: דבורה הכהן ואניטה שפירא (עורכות), איש הנגב ספר, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2017, עמ' 274-314; שמחה גואטה-בוקובה, חצור הגלילית: התגבשותה של זהות מקומית בעיירת פיתוח (1949-1977), עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה,

של שנות ה-50 גויסו דוד יניב מנאות מרדכי לניהול החברה לפיתוח קריית שמונה ויצחק שלו מכפר גלעדי להובלת מועצת הפועלים. סניף מפא"י המקומי, שהתמודד בשלב הזה עם מתחים פנימיים עזים העדיף דמויות שאינן מקורבות למוקדי כוח פנימיים כאלה או אחרים ומיניויהם נתפסו כמשרתים את קידומה של קריית שמונה.²⁷

גם כאן ייתכן שההעדפה של הקהילה המקומית את הניסיון הניהולי והרישות (מלשון רשת) של הוותיקים על פני ייצוג וניהול עצמי שיקפה, במידת מה, הפנמה של אסטרטגיית האפוטרופסות של החברה הקולטת שהתבססה גם על סולם ערכים אוריינטליסטי. אולם מפגש שנערך בקיץ 1966 בין נציגי סניף מפא"י בקריית שמונה לפעילים מקרב קיבוצי האזור לאורך השנים, מלמד שהפעילים המקומיים הם אלה שהפצירו בנציגי המשקים לחזור ולהגביר את פעולתם בעיירה לאחר שנים של התרחקות. אברהם אלוני, ראש מועצת הפועלים ויוזם המפגש פתח אותה בקריאה: "קריית שמונה זועקת לעזרת ההתיישבות העובדת". הוא הדגיש כי פנייתו נעשית לאחר שהסניף התקשה לאתר תושבים מקומיים למשימה: "אם היה איש מקומי – היה טוב", אולם הוסיף: "אני לא רואה איש כזה אשר יסכים לקחת על עצמו את המעמסה". אלוני כיוון אל היתרון בצורת החיים הקיבוצית המאפשרת למשק להעמיס על עצמו את עולו של פעיל ציבורי ולפנות אותו למשימתו, אולם הוא ציין גם את הניסיון הביצועי ואת מידותיו: "בהתיישבות העובדת ישנם מיטב האנשים הרציניים".²⁸ דבריו קיבלו חיזוק משמעון האן ששימש כמזכיר הסניף וקרא למשקים לשלוח "אנשים אשר ניסיונם ורמתם היא כזאת שיכולים לתת לנו הרבה יותר משאנו כעת".²⁹

דיון זה מחליש את הפרשנות שמזהה את הרצון של חברי קיבוצים לסייע וללוות את העיירות הסמוכות כביטוי של פיקוח ושליטה שנועדו לשמר יחסי כוח או להכפיף אותה למטרותיה. להפך, היוזמה למעורבות חברי קיבוץ בתפקידי מפתח בקריית שמונה הייתה בכמה מקרים תולדה של פעילים מהעיירה. שמואל רובינשטיין שכינה כסגן ראש המועצה האזורית תמך בפעולה אזורית משותפת שתתפתח לאט-לאט 'כשותפות של שוויון' אולם הדגיש: "תמיד הייתי שמח שהחברים אשר נשאו במנהיגות עשו זאת לבד [...] דרוש בעיקר כוח פנימי מקומי" – והזהיר "אני לא בטוח שדווקא העזרה מההתיישבות העובדת תציל את המצב".³⁰

אוניברסיטת תל אביב, 2023; עופר בהרל, המועצה האזורית הגליל העליון וחלקה בעיצוב מרחב הגליל העליון המזרחי ועמק החולה בארבעת העשורים הראשונים לקיומה של המדינה, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה, 2022.

27 על התופעה הזו בעיירות הפיתוח, ראו: קלמן, מנהיגים עולים, עמ' 104-108.

28 פרוטוקול ישיבה של מועצת הסניף וחברי ההתיישבות העובדת – כפר גלעדי, כפר בלום ואיילת השחר, 15 ביוני 1966, אמ"ע, 1093-1965-013-A2.

29 שם. עזרא ששון, פעיל נוסף בסניף מפא"י בקריית שמונה הוסיף: "הורים טובים לא מגרשים ילד בגלל היותו חצוף. תנו לנו שכם!".

30 שם.

ראשי המועצה הנבחרים במבחן דגם המנהיגות הרצוי למפא"י

מפא"י עיצבה את המנהיגות המקומית על בסיס כפל מניעים: לצד הרצון לבנות חברה דמוקרטית שאזרחיה משתתפים במרחב הציבורי, פעלה גם הדאגה מפני ניתוק הקשר בינה לבין העולים שמשקלם בחברה הישראלית גבר בשנים האלה ומהיווצרות של ניכור שיערער, על רקע התחרות הפוליטית, את השקט החברתי. לכן, הדמות האופטימלית למנהיגות מקומית מתווכת מבחינת מפא"י נדרשה להיות אף היא דואלית: מחד גיסא, מעוגנת בחברת העולים, נתפסת כצומחת מתוכם, כמייצגת אותם, מסוגלת לעורר הזדהות וחיבור עם המפלגה ולתווך בינם לבין ההנהגה. מאידך גיסא, המנהיגות המזרחית נדרשה להבטיח מחויבות לאינטרס המפלגתי, דבקות בערכי החברה הקולטת ויכולת לעמעם מתחים שמתעוררים בתהליך ההגירה כדי למנוע תסיסה והתנגדות. בפועל, בשתי העיירות הצפוניות צמח דגם של מנהיגות מקומית שלא ענה באופן מלא על מטרתה של מפא"י אלא הפר את שיווי המשקל שהיא ניסתה ליצור בין יעדיה. בחצור פעל לאורך כעשור חבר קיבוץ כראש מועצה ומי שהוא סימן כיוורשו, רפי אדרי, גילם את הדגם האופטימלי, כעולה ממרוקו שהפנים את ערכי מפא"י, אולם הוא לא התקבל על ידי תושבי המקום. בקריית שמונה הפך אשר נזרי למנהיג מקומי שזכה לתמיכה רחבה בקרב תושבי היישוב, אולם בחירתו להיאבק לשינוי הסדר הכלכלי-חברתי בגליל העלתה על שרטון את יחסיו עם מפא"י.

הלל לנדסמן – ראש מועצה מהקיבוץ השכן

המנהיגות המוניציפלית שהובילה את חצור בעשור הראשון לקיומה לא הייתה מקומית. בראש המערכת הפוליטית בעיירה עמד חבר קיבוץ שכן. הוא לא צמח בתוך קהילת העולים בחצור, רובה ככולה עולים מאסיה ומאפריקה, התבונן עליה מבחוץ ולא היה קרוב לתפיסותיהם ולאמונותיהם. כוונותיו הטובות, תחושת השליחות שבה היה חדור (הוא קיבל שכר סמלי של לירה אחת לחודש) והמרץ הרב שהקדיש למשימה הציבורית הזו שהייתה האחרונה בחייו הפעלתניים, לא היו יכולים להסתיר את הבעיה המובנית במציאות שהתהוותה בעיירת העולים. במידת מה, כל ישיבת עבודה שבמהלכה לנדסמן ביטא את קולם של התושבים וכל פנייה שלו למשרד ממשלתי או לגוף ציבורי אחר, בענייני חצור, היו תזכורת מתמדת לכך שהמערך הדמוקרטי-קהילתי-שלטוני טרם התהווה בעיירה. אומנם חברי קיבוצים ומושבים הגיעו לעיירות פיתוח לא מעטות בשנותיהן הראשונות, אולם בשונה ממקרים מקבילים שבהם יוצאי קיבוצים עברו לגור בעיירה הסמוכה והתערו בתוך קהילתה (כדוגמת גרעון נאור בקריית גת), הלל לנדסמן הוסיף להתגורר לאורך רוב שנות כהונתו כראש המועצה של חצור בקיבוץ, איילת השחר.³¹ יתרה מזאת: מינויו של לנדסמן נתפס כזמני. מנכ"ל משרד

31 הוא אומנם שינה בתעודת הזהות את כתובת מגוריו לחצור, אך בפועל המשיך ללון בקיבוץ איילת השחר. ראו: יואל ניר, 'חצור נשארה מעברה', הארץ, 25 בינואר 1963.

הפנים ביקש ממנו לפעול להכשרת עסקנים מוניציפליים בני המקום שישימשו קאדר לחברי מועצה נבחרת בעתיד הקרוב.³² אולם, כפי שנראה להלן, כהונתו התארכה ונמשכה כמעט עשור.

לנדסמן התמנה לתפקיד ראש מועצת חצור בגיל 59 לאחר שנות עשייה ציונית ומנהיגות מקומית בגליל שבו התיישב לאחר השתתפותו בקרב בתל חי. הוא היה בין מייסדי ועד הגוש הגליל העליון ועמד בראש המועצה האזורית שירשה את מקומו לאחר הקמת המדינה. אולם זמן קצר לאחר הגעתו לחצור התברר לו כי ניסיונו הקודם לא הכשיר אותו להוביל באופן אפקטיבי עיירת עולים חסרת תשתיות כלכליות. הוא תיאר את עבודתו בחצור כ"חבלי לידה קשים למדי" והביע תקווה, "שאם ראשיתו היה מצער – אחריתו ישגה". אולם תסכולו הלך וגבר. בישיבת מחלקת הקליטה של מפא"י הודה: "נרתמתי בעול ואיני יודע כמה להתחיל"³³ ובמכתב ששלח שנה לאחר כניסתו לתפקיד לדב רוזן, מבכירי משרד הפנים, שיתף: "נוכחנו שהעומס גדול מדי".³⁴

ובכל זאת, בשנים הראשונות לכהונתו, סייעו לו קשריו הענפים עם המנהיגות והפקידות הבכירה בשלטון המרכזי לפתוח דלתות ולפעול בהריצות לפיתוחה של חצור בתחומים השונים.³⁵ הוא קידם בנייה של מוסדות מנהל, תרבות וחינוך, שחרור של קרקעות וסלילת כבישים ורקם מהלכים להקמת תשתית תעשייתית לאחר שהצליח לשכנע את המועצה האזורית להקים את מפעל 'פרי הגליל' במקום. הישגיו אלה בשנות פעילותו המוקדמות והיעדר צמיחה של מנהיגות מקומית מתחרה בחצור הביאו לכך שלנדסמן – שכונה על ידי תושבי חצור 'בן גוריון של חצור' – נבחר כראש המועצה המקומית מטעם רשימת מפא"י בבחירות המקומיות שנערכו בנובמבר 1959.

אולם ככל שחלפו השנים, התברר כי פעולה נמרצת, הון תרבותי ורישות חברתי בקרב הצמרת הישראלית, אינם מספיקים כדי להתמודד עם האתגר שלנדסמן נטל על עצמו. תושבי חצור למדו כי העיירה מתקשה לעלות על דרך המלך ולפרוץ את מעגל הקסמים שבתוכה הייתה נתונה. לנדסמן היה מודע לתסכול ההולך וגובר בעיירה. הוא הסביר כי הוא נדרש להתמודד עם "בעיות שלא ידענו קודם לכן בימי המנדט והשלטון האנגלי בארץ".³⁶ בשלהי 1962, בגבור תסכולו, ביקש פגישה עם דוד בן-גוריון כדי לדון בדרכים לקידום המקום שכינה "יישוב שאני שקוע ותקוע בו שבע שנים".³⁷ במכתבו תיאר את המצוקה בכל התחומים והדגיש את הפסקת הבנייה במקום. לנדסמן, שראה בעבודתו משימה לאומית ובעיצוב דמות העולים על פי ערכי תנועת העבודה אינטרס

32 דב רוזן ללנדסמן, 19 באוגוסט 1957, אמ"ג 2635/11.

33 ישיבת מחלקת הקליטה של מפא"י, 13 ביוני 1956, אמ"ע 42-1956-21-2.

34 לנדסמן אל דב רוזן, 13 בספטמבר 1957, אמ"ג, ג-1889/48.

35 ריאיון עם גינה גלי מקיבוץ מעיין ברוך, 3 באוקטובר 2018.

36 יוסף גלילי, 'עיירת העולים חצור מצניעה את העשור לקיומה', על המשמר, 30 ביולי 1962.

37 לנדסמן אל קולק מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ארכיון בן גוריון, התכתביות, 3 בדצמבר 1962.

משולב של המדינה, של העולים עצמם ושל מפא"י, ציפה שמוסדות המדינה ששלחו אותו לתפקיד, יסייעו לו בעבודתו. לאכזבתו, ראש הממשלה הפנה אותו למשרדים אחרים שעוסקים בקליטת עלייה, מערכת בירוקרטית שלנדרסמן הכיר את קוצר ידה לעומת הצרכים הרחבים של חצור. הדבר הביא אותו לתחושת אכזבה מרה שהתמזגה עם אכזבת תושבי חצור מהפער בין הציפיות שתלו בהעמדתו בראש העיירה לבין המציאות הממשית.

בשלב זה, חלק גדול והולך של תושבי חצור החל לראות בו נטל יותר מאשר משאב לקידום האינטרסים של העיירה. היו מי שמתחו ביקורת על נטייתו של לנדרסמן להאמין להבטחות השווא של הממשלה ולא להיאבק באסרטיביות מספקת עבור מתיישיבי חצור, גישה שנקטו ראשי מועצות אחרים שהשיגו לעצמם ולתושביהם יותר.³⁸ הופיעו דרישות, שלא נשמעו מוקדם יותר, להחליפו בטענה שמדובר בקיבוצניק שאינו מתגורר ביישוב.³⁹ יומון 'חרות' כינה את לנדרסמן 'קומיסר' שמחויב בראש ובראשונה לאינטרסים של מפלגת השלטון ולכן אין ביכולתו למלא את תפקידו.⁴⁰ מעמדו הפוליטי-ציבורי התערער והוא התקשה להשיג רוב להחלטות שקידם במועצת היישוב. בשנים אלה צמחה בחצור מגמה ציבורית לעומתית כלפי לנדרסמן והממסד המפא"יניקי בכלל, שבאה לידי ביטוי גם בביקורת שנמתחה על הפירות המצומצמים שהניבה תקופת כהונתו כראש מועצה וגם בבחירה הולכת וגוברת של משפחות בעיירה לשלוח את ילדיהם לבתי הספר הממלכתיים-דתיים, בניגוד להכוונה של הפקידות שעבדה לציודו של לנדרסמן.⁴¹ הוא חש את הפער הגדול והולך בין ציפיותיו ומטרותיו עם הגעתו לחצור לבין פרי פועלו, הבהיר כי אם לא יקבל סיוע נוסף מהמפלגה יפרוש לדרכו: "אינני מאמין שימצא בי הכוח לגמור את הקדנציה שלי",⁴² ואף ביטא את אכזבתו מאי-הצלחתו למצוא שפה משותפת עם התושבים: "אם המצב לא ישתנה, קשה יהיה לי להיפרד מתושבי חצור בלחיצת יד רעים".⁴³ לא חלף זמן רב והתברר כי לנדרסמן שהגיע לחצור כחלק מתוכנית פוליטית רחבה יותר לשלב את המוני העולים החדשים בתרבות הפוליטית שעוצבה בתקופת היישוב ומתוך רצון שלא למוטט את יציבותה ואת המשכיותה בעקבות העלייה הגדולה, פרש מתפקידו מבלי שהצליח לשמר את ההגמוניה של תנועת העבודה ואף לא להצמיח דמות מקומית שתירש את מקומו ואת דרכו.

38 ריאיון עם אלברט בן זקן, חבר המועצה המקומית חצור לאורך השנים ומזכיר מועצת הפועלים, 30 במאי 2018.

39 צבי לביא, 'עיירת העולים הגלילית רוצה להחליף את ראש המועצה הקיבוצניק מאילת השחר', מעריב, 6 באוקטובר 1961. בפועל לנדרסמן שינה את כתובתו למקום מגורים בחצור כאקט טכני בלבד.

40 צבי טל, 'הילד הבלתי חוקי של הגליל רעב ללחם', חרות, 2 בנובמבר 1962.

41 שמחה גואטה-בוקובה, חצור הגלילית: התגבשותה של זהות מקומית בעיירת פיתוח (1949-1977), עמ' 142-159; הנ"ל, 'המנהיגות המתווכת של הרב עזיזי דיעי בחצור, 1965-1951', עיונים, 35 (2021), עמ' 88-61.

42 לנדרסמן לראובן ברקת, 7 ביוני 1963, אמ"ע, 222-1962-932.

43 לנדרסמן לפנחס ספיר, 21 בינואר 1965, שם, 289-1963-915.

הלל לנדסמן (במרכז), רפי אדרי ומשה דיין באספת בחירות של מפא"י, חצור הגלילית, 1959 (משוער).

באדיבות שמעון נוי, ארכיון מתנ"ס חצור הגלילית.

הפתעת המהפך הפוליטי המוקדם בחצור

חצור הייתה בין הרשויות המקומיות שבהן התחולל מהפך פוליטי בשלב מוקדם יחסית. מפא"י כשלה במשימתה להתקבל על ידי תושבי חצור ככוח הפוליטי הדומיננטי שאליו יש לחבור כדי לקדם את השתלבותם בחברה הישראלית ולפתח את העיירה. בסתיו 1965, רפי אדרי, מועמד המערך – שלנדסמן הועיד כיוורשו וממשיכו בתפקיד – לא הפך לראש המועצה. שמואל דנינו מהמפד"ל נבחר לתפקיד לאחר שהקים לראשונה קואליציה משותפת עם גח"ל, למעלה מעשור לפני המהפך הפוליטי הארצי ב־1977.⁴⁴ אדרי הגיע לחצור עם משפחתו שעלתה ממרוקו בשנת 1956 וזמן קצר לאחר מכן התקיימה הפגישה הראשונה והגורלית בינו לבין ראש המועצה המקומית. האחרון התרשם מרמת ההשכלה של אדרי ומהגינונים שאימץ בתהליך ההתמערבות שעבר עוד במרוקו וזיהה אותו כבעל פוטנציאל מבטיח למנהיגות. לנדסמן הפך עבור אדרי שהיה בן יחיד להוריו, לאב אידיאולוגי־פוליטי. הוא חָנך וקידם אותו, שלח אותו להכשרות שונות בבית

44 ניצחנו של דנינו היה הפתעה גמורה, אם כי הוא השתלב בתופעה רחבה יותר שבלטה במערכת הבחירות של 1965. הכרסום בכוחן המשותף של מפא"י ואחדות העבודה בעקבות פרישת רפ"י והריכוז של כוח רב יותר באופוזיציה המשותפת של גח"ל ורפ"י, הגבירו את התחרות הבין־מפלגתית בישראל, תהליך שבא לידי ביטוי בשלב הזה בהתחזקות של שתי המפלגות האלה וגם של המפד"ל בקואליציות המוניציפליות. כך קרה בקריית שמונה וכן, לדוגמה, בירוחם, ראו: מוצפי־האלר, 'התיישבות בנגב הישראלי'.

הספר לפעילי ההסתדרות, עודד אותו להשלים את בחינות הבגרות ולאחר מכן המליץ על קבלתו לבית הספר המרכזי למנהל שלייד האוניברסיטה העברית בירושלים.⁴⁵ איש העלייה השנייה האמין בכנות שאדרי, איש העלייה הגדולה, יוכל להפוך למתווך מוצלח בינם לבין מפא"י – כזה שמחד גיסא מכיר את מסורתם, תרבותם, הווייתם ויכול לבטא את האינטרסים שלהם ומאידך גיסא ישמש זרוע ביצוע של הערכים והאינטרסים של הממסד. אולם ההערכה הזו התבררה כשגויה ונראה שהעידה על היכרותו המוגבלת של לנדסמן עם קהילת העיירה שבראשה עמד במשך עשור.

בבחירות 1959 לא הופיע שמו של אדרי כמועמד של מפא"י שכן הוא היה לפני גיוסו לצבא (אוגוסט 1960). עם סיום השירות הצבאי המקוצר, חזר אדרי לחצור ושימש מזכיר וגזבר המועצה ולמעשה שימש יד ימינו של לנדסמן עד לבחירות 1965, אז הגיש את מועמדותו לראשות המועצה בחצור מטעם המערך.

במתח בין המחויבות לערכי תנועת העבודה ולמסגרת המפלגתית לבין היכולת להיות נטוע בקהילת העיירה, אדרי השתייך לקוטב הראשון. הוא אימץ את האתוס של תנועת העבודה בלב שלם, היה חדור באמונה שהדרך שהיא מציעה לעולים החדשים היא הראויה וראה עצמו כמי שיכול לתווך בין המפלגה לבין קהילת חצור. הוא הצליח לגבש סביבו חלק לא מבוטל מתושבי העיירה שראו בו ובמערך את הגורם הפוליטי האחראי והמעשי שיכול לקדם את חצור, על אף תנאי היסוד הרעועים שליוו את הקמתה.⁴⁶ אולם חוגים נרחבים עוד יותר בעיירה לא ראו באדרי מי שיכול לבטא את קולם ולייצג את האינטרסים הממשיים שלהם, בתוך מערכת האילוצים שנגזרה ממבנה השליטה של מפא"י. בעיני אלה, זהותו הפוליטית כאיש מפא"י, גברה על הזהות האתנית שלו כעולה ממרוקו. הם ראו בו מי שהתרחק ממורשתו והתבוננו בחשדנות כלפי האופן שבו היה מעוניין להאיץ בהם ובבניהם לאמץ את הדגם הישראלי מבית היוצר של תנועת העבודה. לדידם, הוא 'חצה' את הקווים מהר מדי וסיגל לעצמו אורח חיים אחר ושונה משלהם. מכלול אורח החיים שאפיין את אדרי סימן אותו כאחד שאיננו 'משלנו' (דיאלנא'). הוא נהג לשחות בבריכת קיבוץ איילת השחר, התחכך עם אוכלוסייה ותיקה בראש פינה ואף נשא אישה אנגלוסקסית מקיבוץ כפר הנשיא. אורח חייו המתבדל תרם להסתניגות של חלק מהתושבים ממנו ולזיהויו כאיש מנגנון שאיננו מייצג את ערכי הקהילה.⁴⁷ דווקא התאמתו של אדרי לתפקיד המנהיג המקומי המתווך מהזווית של מפא"י הייתה לו לרועץ מבחינת יכולתו לסחוף אחריו את רוב התושבים.

בבחירות לרשויות המקומיות שנערכו בסתיו 1965 גבר שמואל דנינו, נציג המפד"ל, על אדרי ונבחר כראש המועצה. דנינו ששימש עד אז כמנהל בית הספר היסודי הדתי בחצור, ייצג דגם מנהיגות חלופי לזה של אדרי. הוא הוביל קו לעומתי כלפי תנועת

45 תום שגב, 'כמו פעם, בחצור', כותרת ראשית, 15 באוגוסט 1984.

46 על פעילותו של אדרי כראש מועצה ראו להלן, בעמ' 357-358.

47 סמי שלום שטרית, המאבק המזרחי בישראל: בין דיכוי לשחרור, בין הזדהות לאלטרנטיבה 1948-2003, תל אביב 2004, עמ' 204-205.

העבודה ומהלכיה בחצור הגלילית ובניגוד לגישה המסורתית של המפד"ל בעיירה שדבקה בשותפות עם מפא"י, בחר להקים קואליציה עם גח"ל. הוא זכה לתמיכה ניכרת מקבוצות בקרב תושבי חצור שמאסו בשלטון מפא"י ונטו להיאבק בנציגי ההגמוניה ששלטה במקום עד אז. בניגוד לאדרי שאימץ את האתוס של תנועת העבודה וביקש לתווך בינו לבין התושבים, דנינו חלק עם רוב הקהילה ערכים דתיים ולאומיים וביקש לבססם. הוא שאב את כוחו מיכולתו לתקשר עם התושבים "כגובה העיניים", התעניין במצבם והאזין למצוקתם ובניגוד ללנדסמן ואדרי שדיברו אל תושבי חצור ב"ישראלית", דיבר אליהם ב"יהודית". לאורך שתי הקדנציות הלא רצופות שבהן כינן דנינו כראש מועצה הוא הרחיב את החינוך הדתי על חשבון הממלכתי וחיזק בכך עוד יותר את אופייה הדתי-מסורתי של חצור בעתיד.⁴⁸ כל ראשי המועצה בחצור פעלו לשיפוץ מבנה קבר חוני המעגל, אולם דנינו היה מי שעשה זאת ביתר שאת לקידום ההילולה המסורתית השנתית בקבר התנא והמקום הפך לאתר מבוקש לביקור ולעלייה לרגל שמשך רבבות של תושבים שעלו מצפון אפריקה.⁴⁹ גישתו של דנינו למפלגת השלטון לא הקלה על יכולתו לגייס תמיכה של מוסדות ממשלתיים והוא נאבק בממסד ואף טען שהזנחת חצור על ידי השלטון נובעת מאפליה על רקע ערתי. על אף הגירעון המעמיק של הרשות בתקופתו והנגישות הרבה יותר של רפי אדרי למשרדי הממשלה, דנינו הצליח לגרוף תמיכה של רוב קטן אך עקבי מציבור הבוחרים המקומי.

דנינו מהמפד"ל ואדרי מהמערך שיקפו, אם כן, שני דגמי מנהיגות שונים של עולים מזרחים. בקריית שמונה כפי שנראה להלן, שני הדגמים הללו התחרו אלה באלה בתוך מפלגת השלטון.

הפרשה הזו מלמדת בכירור שהעולים לא היו ציבור פסיבי המובל בבלי דעת או אוכלוסייה חלשה הכפופה ללחצים חיצוניים. הם למדו את המציאות הישראלית, העניקו לה את פירושיהם וגיבשו את עמדותיהם ואת דרך פעולתם בתוך הספקטרום הרחב בין כניעה ושתיקה להתקוממות ומחאה שבאה במקרה זה בהעדפת רוב הבוחרים בחצור שלא לתמוך באדרי. בו בזמן, אין לשרטט את דמותם של תושבי חצור באמצעות הכללות גורפות או השטחה המציגה אותם כמקשה אחת. בחצור, כמו בקריית שמונה (ראו להלן), התקיימו קבוצות שונות בקרב הקהילה והתנהל מאבק פנים-יישובי בין שתי אוריינטציות פוליטיות של התושבים עצמם על דמותה של העיירה. קבוצה אחת נעה על הציר שבין חילונית למסורתיות, הכירה תודה למפא"י ולבן-גוריון על העלאתם ארצה ועל הקמת המדינה, ראתה בחיוב את מאמצי הממשלה ופעולותיה, נענתה למסר המכיל והמשלב ונקטה סלחנות כלפי התהליך האיטי של הפיתוח הכלכלי. קבוצה זו תמכה במערך בבחירות המקומיות של 1965 והתייצבה לצידו של רפי אדרי, ותמיכה זו הייתה לרוב תולדה של השקפותיה ונטיותיה הערכיות.

48 הוא ניסה להקים אולפנה בחצור והביא אנשי חינוך משיבת 'מרכז הרב' בירושלים שעברו להתגורר בחצור.

49 'חצור: עלייה לקבר חוני המעגל', מעריב, 18 באפריל 1972.

שמואל דנינו בטקס חנוכת מרכז התרבות 'בית שרת' בחצור הגלילית, 1966.
באדיבות שמעון נוי, ארכיון מתנ"ס חצור הגלילית.

לעומתה, קבוצה הולכת וגדלה של תושבים פיתחה ראייה ביקורתית כלפי תנועת העבודה, ראתה את האינטרסים שלה ושל התושבים כמתנגשים והתנגדה לדפוסי ההתערות שזו הציעה להם במדינה החדשה. אכזבתם מאי־מימוש הבטחות הקולטים לשוויון ומהניכור של החברה הוותיקה כלפי מסורתם ותרבותם, עודדה אותם לעצב זהות שהתכנסה למסורות 'ההיסטוריה הארוכה' שלהם בממד התרבותי־חינוכי.⁵⁰ יותר ויותר תושבים בחרו בחינוך הדתי, בניגוד למאמצי הממסד המקומי לעודד אותם, ולעיתים בתוך כדי הפעלת לחצים, לשלוח את ילדיהם לחינוך הממלכתי.⁵¹ ככל שהם למדו כי ההגמוניה החילונית בעיירה מוגבלת, כך הכירו בכוחם וביכולתם לעצב גם את המערכת הפוליטית המקומית. רבים מאלה שדבקו בצביון מסורתי־דתי של היישוב גיבשו ראייה לעומתית כלפי תנועת העבודה הצביעו עבור המפד"ל, או שבעטיין של השקפות ניציות תמכו בגח"ל, בידיעה ששתי המפלגות הללו לרוב ישתפו פעולה במועצה המקומית. הם הפנו עורף למועמד

50 על מושג זה, ראו: אביעד מורנו, נח גרבר, אסתר מאיר־גליצנשטיין ועופר שיף (עורכים), ההיסטוריה הארוכה של המזרחים – כיוונים חדשים בחקר יהודי ארצות האסלם (בהוקרה לירון צור), מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, שדה בוקר 2020.

51 ראו לדוגמה, דרישה מהורים שביקשו לרשום את ילדיהם לבית ספר ממלכתי־דתי, לשנות את הרישום לבית הספר הממלכתי: מזכיר הפועל המזרחי בחצור, אל המרכז לחינוך דתי בישראל, 'תעמולה בימי רישום', אמ"י, גל"ב 1424/3, 9.5.1963; פנייה של תושבת חצור למשרד החינוך: "האם מבחינה חוקית מותר להכריח אותי ולקבוע שבבילי איזה חינוך אני רוצה לתת לבני? האם רישום מתוך לחץ ואימים הוא חוקי?": תושבת חצור אל המפקח בר מוחא ממשרד החינוך, 13 במאי 1963, אמ"י, גל"ב 3-1434; סופר הצפה בגליל, 'תעמולה עזה נגד החינוך הממ"ד בעיירה חצור שבגליל', הצפה, 26 באפריל 1964.

מפא"י לראשות המועצה, אף שהיה בן המקום שהוכשר במיוחד לתפקיד, ולמרות התמיכה הצפויה בו מצד מפלגת השלטון. הם הוטרדו אולי מהמחיר שתשלם העיירה בתנאי החיים הכלכליים, אך תפסו שאלות של זהות ותרבות כמרכזיות יותר או שמא הטילו ספק בכל מקרה ביכולתם של המוסדות לנקוט צעדים ממשיים שיחלצו את חצור ממעגל הקסמים שבו היא נתונה. המחקר הקיים נוטה להנגיד בין הממסד האשכנזי לעולים המזרחים, אך המקורות הארכיוניים והחומר התיעודי מלמדים כי בחצור המאבק היה, לא פחות ואולי אף יותר, מאבק פנימי בין שתי קבוצות מקרב תושבי העיירה. אלה ואלה בחרו בנציגים שהלמו את ערכיהם ותפיסותיהם ובחלק מהמקרים התלוו גם שיקולים של רווחים כלכליים

ואחרים שהושגו כתוצאה מהשתייכות לממסד זה או אחר.⁵² המהפך המוקדם בחצור מלמד על מגבלות יכולת ההסבר של גישת התלות בכל הקשור להתנהגות הפוליטית. המצב הכלכלי-חברתי בחצור היה ירוד ובדומה לעיירות פיתוח אחרות, גם כאן יצרה מפא"י תלות חומרית ופוליטית של העולים בה, כתמיכה בשליטתה. החומר התיעודי חושף כי המנגנונים הפוליטיים ניצלו את כוחם והפעילו לחצים ופיתויים כלכליים על התושבים.⁵³ בה בעת, כפי שראינו, דווקא בעיירה הצפונית, שבה הייתה התלות בממסד המקומי והארצי גדולה במיוחד, בחרו התושבים להתרחק ממנו. הצבעתם בבחירות הללו והקואליציה החלופית (ימין-דתיים) שהוקמה בעיירה ביטאו אלמנט ברור של אוטונומיה ובחירה.

ההגמוניה של מפא"י לא הייתה מוחלטת ולא היה בה כדי לבטל את חופש הבחירה של רבים מאנשי חצור שהעדיפו לבחור ברוח אמונותיהם ותפיסותיהם בכוח חלופי לאחר שמפא"י התקשתה לעמוד בהבטחות שנלוו למסרי כור ההיתוך שבהם נופפה.⁵⁴ כבר בשנות ה-60 הראשונות שקדמו למהפך הפוליטי, רבים מהתושבים הביאו לידי ביטוי את הסוכנותיות (פעלגות יוזמת – agency) שלהם בתחום החינוך, כאשר לא הסתפקו במחאה והתנגדות אלא מימשו את העדפתם ורשמו את ילדיהם לחינוך הממלכתי-דתי, בניגוד להכוונה של הממסד הקולט. כעת, האוטונומיה של הקהילה בעיצוב זהותה באה לידי ביטוי באפיק הפוליטי וחשפה את ההגמוניה של תנועת העבודה כמוגבלת בכוחה, למעלה מעשור לפני המהפך בפוליטיקה הלאומית.

52 ראו לדוגמה פניית אברהם ספורטס, נציג גח"ל, למשה דיין, שר החקלאות, שבה הוא מתלונן כי "בחצור יכולים לחיות רק אנשים בעלי השפעה ופרוטקציונרים ובעלי כוח הזרוע", אמ"י ג'3-6146, 5.1.1960.

53 על הענקת תנאים מועדפים לבעלי פנקס אדום בשירותי התעסוקה והבריאות והצבת שומר בכניסה למועצה המתערך דמויות המזוהות עם מפא"י/מעריך, סיפר סמי בנג'ו בריאיון שנערך עימו בחצור הגלילית, 13 בפברואר 2024. תלונות על כך שמי שמזוהה עם מפלגת חרות בחצור אינו מקבל עבודות ראויות ובכלל על 'משטר הפחד והפרוטקציה שהנהיגה מפא"י' – ראו לדוגמה: חנניה עמר, מזכיר תנועת חרות בחצור, אל מזכיר תנועת חרות הארצי, ארכיון מכון ז'בוטינסקי, ח/26/9, 31.1.1957 וכן 21.11.1957 ו-7.1.1958; וראו גם: 2,500 איש בעצרת גח"ל בחצור, חרות, 23.8.1965.

54 יצחק דהן, 'ערי הפיתוח – בין המקום ללאום, בין הגאוגרפיה לביוגרפיה', בתוך: שלמה חסון (עורך), עיצוב המרחב בישראל: המפה היישובית והקרקעות, כתר והמכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע, תל אביב 2014, עמ' 301-318.

אשר נזרי ודפוס המנהיגות העצמאי והביקורתי במסגרת מפא"י

גם בקריית שמונה התחולל מהפך פוליטי בסתיו 1965 ומפא"י הודחה, לראשונה, מראשות המועצה המקומית. עם זאת, בניגוד לחצור שבה המהפך ביטא הלך רוח לעומתי כלפי תנועת העבודה והממסד הישראלי החילוני, בקריית שמונה היסוד הדומיננטי מקרב התושבים היה קרוב, בשלב זה, לזרם המרכזי הישראלי ולא חש טינה לתנועת העבודה.⁵⁵ המאבק בעיירה הצפונית היה בתוך המחנה. בקריית שמונה, כמו בחצור, אפשר היה לזהות שתי קבוצות עיקריות מקרב התושבים שהתייצבו זו מול זו למאבק פוליטי פנימי, אלא שסלע המחלוקת לא היה שאלות של צביון דתי מול חילוני אלא עימות על דרך הפעולה הנכונה של ההנהגה המקומית מול הממשלה/המפלגה לנוכח אתגרי העיירה. שתי דמויות מרכזיות במערכת הפוליטית בקריית שמונה, אשר נזרי ודוד מורה, סימלו כל אחת מדרכי הפעולה.

אשר נזרי, שעלה ארצה מצפון אפריקה ב-1948, הגיע לקריית שמונה בשלהי 1952 והתמנה לתפקיד מזכיר האיגוד המקצועי במועצת הפועלים.⁵⁶ הוא פילס לעצמו את הדרך כמועמד מפא"י לראשות המועצה המקומית בעיירה בבחירות המוניציפליות העצמאיות הראשונות שנערכו בקיץ 1955 ונבחר לתפקידו בספטמבר באותה שנה.⁵⁷ אין מדובר בצמיחה טבעית מתוך קהילת העולים שהגיעו לעיירה הצפונית בדרך 'סטיכית', אלא בנציג הממסד שגויס והוזעק מבחוץ כדי לסייע לתושביה. עם זאת, עובדת היותו עולה חדש מזרחי בעצמו מיקמה אותו בתוך זמן קצר כחלק מהקהילה המקומית.

דמותו מעלה תמונה מורכבת יותר מהדימוי של המנהיגים המקומיים של מפא"י בעשורים הראשונים לקיומה של ישראל כמי שהיו כפופים באופן מוחלט למערכת הממסדית-היררכית שהמפלגה כוננה. נזרי הזדהה עם המפלגה ועם האתוס הציוני כפי שעוצב על ידי הממשלה. בה בעת הוא ביקר את המציאות שהתהוותה בקריית שמונה וחתר לפעול לשינוי התנאים שעיצבו את פני הפריפריה הישראלית. שש שנות הכהונה הראשונות שלו בעיירה הצפונית עמדו בסימן עשייה משמעותית לפיתוח העיירה הצומחת: נזרי עודד קליטה המונית של עולים מצפון אפריקה בעיירה וזו הכפילה את מספר התושבים שלה בשנה הראשונה לכהונתו והמשיכה לגדול במהירות עד אמצע שנות ה-60. הוא שקד על פיתוח יסודות עירוניים בקריית שמונה. העיירה חוברת לרשת החשמל הארצית, נבנו מוסדות חינוך, הוקם מרכז בריאות אזורי וחדר יולדות, נחנכה בריכת שחייה והוקמה

55 מעל גבי עיתון 'חרות' העיירה זכתה לעיתים לכינוי 'קרית שמונה האדומה'. ראו לדוגמה: 'בעצרת אלפים בקרית שמונה קורא מנחם בגין להפלת משטר מפא"י', חרות, 20 באפריל 1959.

56 אשר נזרי נולד במרוקו ב-1926. בנעוריו עבר לאלג'יר, שם למד בבית ספר של אליאנס, הצטרף לתנועת נוער ציונית וב-1946 ביקש לעלות ארצה. הבריטים שלחו את האונייה שבה הפליג לקפריסין ובמחנות הציוניים על האי נטל חלק בפעילות הכשרה נוספת עד לעלותו לישראל.

57 המועצה האזורית הגליל העליון ניהלה את המעברה בח'אלסה בארבע שנותיה הראשונות. עם הפיכתה של קריית שמונה למועצה מקומית עצמאית, במאי 1953, נשלחו ראשי המועצה הראשונים על ידי מפא"י ממרכז הארץ ונשאו בתפקיד לתקופות קצרות יחסית.

קבוצת כדורגל וגם מרכז מסחרי ובו קולנוע ראשון. נזרי היה אמון על קידום המהלכים האלה בסיוע משמעותי של המדינה ושל ההסתדרות, ולעיתים גם של המועצה האזורית. הוא קידם במלוא המרץ גם הקמת בית ספר תיכון, שסימל מבחינתו את עתיד המקום כמרכז עירוני שבו עשויות משפחות מהמעמד הבינוני להכות שורש. בה בעת, לצד עשייה מרשימה זו, הוא ניהל שני מאבקים מרכזיים כדי להגשים את הכמיהה הלא ממומשת של העיירה הצפונית להיות לעיר ולהפוך למרכז אזורי ממשי ברוח הבטחות מתכנניה. המאבק הראשון התמקד בהבטחת מעמדו כנציג התושבים מול מוקדי כוח חיצוניים שפעלו בקריית שמונה ואילו השני כיוון בעיקר לשינוי יחסי הגומלין בין העיירה לבין המועצה האזורית הגליל העליון.

נזרי זיהה חיש מהר כי בעיירה נוצר מבנה פוליטי דחוס שהגביל את יכולתו לבסס מנהיגות מקומית אפקטיבית, לרכז עוצמה פוליטית שתאפשר לגבש מדיניות ציבורית ולממש הלכה למעשה. בקריית שמונה פעלו לא מעט גורמים חיצוניים בעיקר כאלה שנשלחו על ידי מפלגות הפועלים ממרכז הארץ, על ידי ההסתדרות ומטעם הקיבוצים השכנים. נזרי לא התעלם מרצונם של הגופים והאישים השונים לסייע להתפתחותה של קריית שמונה אולם הוא ראה בפעילותם ובנטייתם לראות את עצמם כמוציאים והמביאים בניהול סוגיות מקומיות, שריד של הפטרונות שאפיינה את ימי המעברה שבה לא התקיימה רשות מקומית איתנה. הוא ביקש לנטרל את מוקדי הכוח החלופיים למועצה המקומית הצעירה שאתגרו את יכולתה של ההנהגה המקומית לתכלול את צמיחת היישוב על פי מטרותיה וסדר העדיפויות שלה. נזרי ומקורביו (ובעיקר דוד רסולי מזכיר המועצה המקומית) ניהלו מאבקים עיקשים עם דמויות מרכזיות במוסדות שפעלו בקריית שמונה: חיים רוז, איש שח"ל (שירות חלוצי לישראל)⁵⁸ שהגיע לעיירה בשנתה הראשונה והיה מרכזי בסניף מפא"י המקומי, יצחק שטיינר שנשלח למעברה מטעם מפא"י ושימש יו"ר מועצת הפועלים, שמואל אוחנה, יליד טבריה שעלה צפונה וניהל את לשכת התעסוקה ויצחק זכאי, מנהל החברה לפיתוח קריית שמונה שהוקמה ביוזמת חבר הכנסת אהוד אבריאלי, חבר קיבוץ נאות מרדכי.⁵⁹

המהלך השני שנזרי הוביל כראש המועצה המקומית בקריית שמונה היה קריאת תיגר של ממש על הסדר הכלכלי-חברתי בגליל העליון. החל מ-1957 הוא פעל להרחיב את שטחי השיפוט של העיירה על חשבון המועצה האזורית השכנה לה. משנתקל בסירוב של נציגי הקיבוצים, פנה למשרד הפנים והצליח להקים ועדת גבולות והגדיר את המהלך: "צעד חברתי להבטחת התפתחותה וביסוסה של ק"ש".⁶⁰ בשנים הללו התגלה

58 ארגון שהוקם על ידי מפא"י במאי 1950 במטרה לגייס מתנדבים מקרב הציבור הוותיק שינחילו את ערכי המפלגה לעולים החדשים ולרוד הצעיר. להרחבה: צבי צמרת, 'חלוציות מגויסת: עלייתו ונפילתו של השירות החלוצי לישראל', קתדרה 67 (מרץ 1993), עמ' 136-164.

59 ראו לדוגמה מסמכים רבים בתיקים: אמ"ע, 79-1961-007.2, שם, 83-1960-007-2.a.

60 'שיבת ועדת חקירה בעניין תחום שפוטתה של המועצה המקומית קריית שמונה', 27 במאי 1959, אמ"י, ג-3962/7.

הפער בין התוכנית הממשלתית של אגף התכנון לבין המציאות הממשית במלוא עומקו. בניגוד לימרה להפוך את המעברות המרוחקות לעיירות המשמשות מרכז לסביבתן הכפרית, הן היו, בעיקר עקב חסרונה של תשתית כלכלית ובשל תלות שוק התעסוקה בקיבוצים שסבבו אותה, לפריפריה כפולה, מול מרכז הארץ ומול העורף החקלאי החסון הסמוך להן. המהלך לא כוון כנגד מפא"י עצמה אלא נגד הסתירות שנזרי זיהה במבנה השליטה שלה. מטרתו הייתה לפעול למימוש, הלכה למעשה, של המחויבות המוצהרת להעניק להם שוויון הזדמנויות ממשי בחברה הישראלית. הוא דרש להעביר את אזור התעשייה המקומי, על מפעליו, לתחום השיפוט העירוני, כדי לספק כספי ארנונה שכה חסרו למועצה המקומית. מהלכו של נזרי היה פורץ דרך לזמנו אולם החלטות משרד הפנים בעקבות ועדת הגבולות שהוקמה הותירו אותו עם חצי תאוותו בידו. שטחה של קריית שמונה גדל בכ-3,000 דונם נוספים, אך פתרון לבעיית היסוד שלה לא הושג.⁶¹

גם בשנים הבאות לא היסס נזרי לבקר את השפעתה של המועצה האזורית על קריית שמונה ואת גישתם הפטרונית של קיבוצי האזור. הוא הדגיש את שאיפתו להפיכת קריית שמונה למרכז עירוני עצמאי שאינו תלוי בסביבתו: הוא סימן את תהליך המעבר הנדרש לדעתו מיחסי התלות שכווננו בשלב ההקמה: "המועצה האזורית עדיין רגילה הייתה לפקח על פעולותיה של המועצה המקומית החדשה. כל החלטה, קטנה כגדולה, הייתה זקוקה להסכמת 'אמא'". כעת, לדעתו, יש להשתחרר מדפוסים אלה: "אם הוקמה ביישוב-פיתוח רשות מקומית, היא הוקמה על-מנת שאנשיה יגלו יוזמה ועצמאות ויפעלו ללא תלות, תוך שמירה על יחסי שכנות טובים. חדלתי לשאול את המועצה האזורית אילו פעולות עלי לבצע".⁶²

נזרי רחוק מלהתאים לדימוי של מנהיגות מזרחית מקומית במפא"י כמנהיגות 'מטעם' שמוצנחת על ידי הממסד, מחויבת ל'כללי המשחק' ומנהלת את היישוב בהתאם לצורכי המפלגה ועל חשבון האינטרסים של התושבים. הוא היה מחובר לקהילה, דיבר את שפתה וזיקתו המרכזית הייתה לצרכיה. הוא התייצב ללא היסוס מול הנהגת המפלגה ואנשי המנגנון שלה ולא הסתפק בדרישה לתיקון נקודתי של עיוותים אלא יצא באומץ כנגד חוגים שהיו חלק מהמערך ההגמוני בישראל הצעירה וערער על מבנה הכוח שנוצר תחת שלטון המפלגה. ביקורתו חרגה מחדרי החדרים של הדיונים המפלגתיים הפנימיים שנועדו לליבון מתחים כלכליים וחברתיים והוא בחר להשמיע אותה באופן פומבי, על גבי מגוון של עיתונים.⁶³

61 צו שר הפנים ישראל בר יהודה, 15 בדצמבר 1959 אמ"י, ג-7/3962.

62 צבי לביא, 'אשר נזרי משיב מלחמה', מעריב, 14 ביולי 1961.

63 ראו לדוגמה: יעקב אביאל, 'רבולוציה בקריית שמונה', מעריב, 14 במרץ 1958; 'מלחמת השחרור של קריית שמונה מאפוטרופוסותם של קיבוצי הסביבה', ידיעות אחרונות, מוסף 7 ימים, 30 באוקטובר 1961.

אשר נזרי לצד דוד בן גוריון בחגיגות העשור לקריית שמונה (ספטמבר 1959)
באדיבות ירדנה ניסימאן, בתו של אשר נזרי.

נראה שנזרי לא סבר שיש ניגוד בין נאמנותו למפלגה לבין מאבקיו אלה. הוא חש שתפקידו כנציגה של מפא"י היה להצביע על העיוותים בשטח ועל הסתירות הפנימיות בפעילותה ולדרוש פתרון למחיר שמדיניותה גובה מתושבי העיירה. אחרת, המציאות הכלכלית-חברתית המתפתחת תמוסס את ההיקשרות שנוצרה בשנות ראשית המדינה בין מפא"י לבין העולים. נזרי ינק את ביטחונו גם מההכרה בכוחו האלקטורלי ובכך שהמפלגה מעוניינת בו כמי שיודע לגייס תמיכה בה בשטח וזקוקה לו. ואכן, לצד הקשיים שנזרי עורר כתוצאה מהעיוותים הבלתי פוסקים שהתגלגלו לפתחו של המנגנון הארצי של מפא"י, ראשי המנגנון המפלגתי הכירו במעמדו בקריית שמונה ובכוחו האלקטורלי. הם היו מוטרדים לקראת הבחירות של סתיו 1959 מאובדן הדומיננטיות שלה בקריית שמונה, כיוון שרבים מתושביה כבר הכו בה שורש והתערו במידת מה בדמוקרטיה הישראלית. דוד בצלאלי, איש מחלקת הארגון של ההסתדרות, הסביר את הצורך למקד מאמצים לקראת הבחירות הקרובות, בנימוק: "המקום נהפך מיישוב חדש לגמרי ליישוב נורמלי ואז גם ההצבעה היא נורמלית" – משמע הצבעה המבוססת על רצון חופשי שמתפזרת בין מפלגות שונות.⁶⁴ בדברים משתקפת הכרה בזמן אמת במגבלות כוחה של התלות הפוליטית של התושבים במפא"י. מזכיר הסניף סעדיה גלב לא התכחש לכוחו של המנגנון המפלגתי-המקומי ובזיכרונותיו אף הקביל אותו לרפוס הפעולה של המרכז הידוע לשמצה של המפלגה הדמוקרטית בניו יורק ('טמני הול'), אולם דברים שכתב ערב מערכת הבחירות של 1959 מלמדים דווקא

64 פרוטוקול מהתייעצות חברים על אודות הבחירות להסתדרות, 14 בנובמבר 1958, אמ"ע, 1958-013-2-386.

על הכרתו בכך שהעולים החדשים הפנימו את כוחם במשטר הדמוקרטי ושיכולת המנגנון לגייס אותם לתמיכה במפא"י – נחלשת: "אוכלוסיית קרית שמונה מתבגרת ואחוז ניכר למד להתבטא בלי פחד בהצבעה חשאית". הוא הסביר כי "החיוך החיצוני" של המצביעים "אינו מודד את אמיתות הרגשות" שלהם ביחס לרשימות השונות.⁶⁵ על רקע זה גברה חשיבותו של נזרי כמנהיג מקומי שזוכה לתמיכה רחבה בקרב הציבור. הוא נתפס כנכס אלקטורלי בעיירה שרוב תושביה עלו בשנים האחרונות מצפון אפריקה ושהוא עמד בראש הרשות שקלטה אותם. מנהלי המפלגה במפא"י החליטו לרסן את ההתנגדויות להמשך כהונתו בסניף ובאזור ולהבטיח את מקומו כמועמד המפלגה לראשות המועצה לקדנציה נוספת. גם כשהיחסים הפנימיים בסניף מפא"י החריפו בשנים הבאות, העדיף המנגנון הארצי לדחות את פרישת נזרי עד לאחר מערכת הבחירות הארצית הבאה שהוקדמה לקיץ 1961, מחשש שללא התייצבות שלו מאחורי מפא"י, תיחלש התמיכה במפלגה.⁶⁶ בשלב זה, במהלך 1961, התערערו היחסים בין נזרי ליו"ר מועצת הפועלים, יצחק שלו. האחרון, חבר קיבוץ כפר גלעדי, גויס שנים אחדות קודם לכן לתפקיד, כחלק מהניסיון לפוגג את הסכסוכים הפנימיים בסניף מפא"י. תחילה היה נראה שבין שלו לבין ראש המועצה שוררים יחסי עבודה תקינים ואף טובים. אולם בראשית הקדנציה השנייה של נזרי עלתה היריבות על פני השטח בעקבות מחלוקת על יחסי הגומלין בין המוסדות ועל סמכויותיהם. מועצת הפועלים בקריית שמונה, כמו בעיירות אחרות, הייתה בעלת כוח רב: היא חלשה על ארגון אימהות עובדות, סולל בונה, בנק הפועלים, המשביר לצרכן, לשכת המס, קרנות ביטוח והייתה קשורה במפעלי חברת העובדים.⁶⁷ נזרי חש שהכוח הזה חותר תחת יכולתו להנהיג את תושבי העיירה שבחרו בו כראש המועצה ולהתוות את מדיניות הרשות באופן עצמאי. היחסים המעורערים של נזרי עם ראשי מוסדות מקומיים שונים והעימות הגלוי שלו עם המועצה האזורית הביאו למאבק פנימי בסניף מפא"י בקריית שמונה, בין תומכיו למתנגדיו. בסופו של דבר הושגה הסכמה על התפטרותו ועל החלפתו בדוד מורה.

דוד מורה והשאיפה לדפוס פעולה הרמוני ולא לעומת

דוד מורה נולד ב־1920 בעירק, עלה ארצה ב־1950, הוכשר בסמינר למורים, הגיע לקריית שמונה בסתיו 1951 ולאחר שנים אחדות צמח לעמדת ניהול והקים בית ספר יסודי חדש בעיירה. החל משנות ה־50 המאוחרות, ככל שהעמיק הפיצול בסניף מפא"י המקומי, הועלה שמו כמחליף אפשרי לנזרי ובקיץ 1961 הוא ירש את מקומו. הפיצול בסניף מפא"י בקריית שמונה נסוב ודאי גם על עוצמה ועל אינטרסים, אולם לדעתנו, הוא אינו מסתכם

65 דיון פנימי במזכירות מפא"י, 1959, ארכיון קריית שמונה; Gelb, *The Chase is the Game*

66 פרוטוקול ועדת אשכול, 11 בפברואר 1961, אמ"ע, 2-007-1960-83a.

67 על המתח המובנה בין ראש מועצה מקומית ליו"ר מועצת הפועלים בעיירות פיתוח, ראו: Shlomo Deshen, *Immigrant Voters in Israel: Parties and Congregations in a Local Election Campaign*. Manchester University Press, 1970, 59-61

באלה. שתי הסיעות בסניף ושני המנהיגים שהתחרו ביניהם שיקפו תפיסות שרווחו בקרב הקהילה בשאלת דגם הפעולה הרצוי להנהגת העיירה הצפונית. מורה מסמל דגם מנהיגות חלופי ודרך פעולה אחרת משל בר הפלוגתא שלו. קבוצת חברי הסניף שתמכה במורה הטיחה כלפי נזרי האשמות חריפות על שחיתות אישית ועל שיטות עבודה של בוס מקומי, אולם מעבר למאבק הכוח, העימות היה קשור גם בתפיסות בדבר דרך הפעולה הנכונה של קריית שמונה כעיירה צעירה ומרוחקת, הנטועה בתוך סביבה קיבוצית-כפרית.

דוד מורה נואם במרכז המסחרי של קריית שמונה (ראשית שנות ה-60, משוער)
באדיבות ארכיון קריית שמונה

מורה היה מודע, כמו קודמו, לאתגרים הרבים שעימם נדרשה קריית שמונה להתמודד אך סבר שעומות ולעומתיות לא יועילו לקידום תושביה.⁶⁸ הוא שאף להרגעת הרוחות במאבקים הפנימיים ששיסעו את העיירה ("הזקוקה לתקופה של שקט") ול"נשיאה בעול יחדיו". לדבריו, "ליכוד המקום על ניגודיו לפעולה משותפת" כדי "לרתום את כל הגורמים אשר ענייני המקום קרובים לליבם" היה תנאי הכרחי לפיתוח העיירה.⁶⁹ בבסיס תפיסתו של מורה ניצבו שילוב של מזג אישי, נטייה פרגמטית והזדהות עם המערכת הקולטת של עולה שהגיע מעירק כעשור קודם לכן ושהפך במהירות יחסית למחנך ולאחר מכן למנהל בית ספר. הוא ראה בשיתוף הפעולה של ההנהגה המקומית בקריית שמונה עם ראשי

68 דוד מורה, מורה דרך – מסע חיים, תל אביב 2008, עמ' 180-191.

69 פרוטוקול ישיבת המועצה המקומית קריית שמונה, 27 באוקטובר 1961, אמ"י, ג-2078/6.

המועצה האזורית ועם הגורמים החיצוניים שפעלו בתוך העיירה אבן יסוד בהתפתחותה. בתוך הדואליות שאפיינה את יחסם של הקולטים מזרועותיה של תנועת העבודה לעולים המזרחים, מורה ראה את הרכיב הלאומי-שווינוני כעיקרי וכאנתוני וסבר שגם אם קיימים ניגודי אינטרסים טבעיים, נציגי הקיבוצים בחרים להפגין רצון כן לקדם את צמיחת קריית שמונה. לדידו, באזור המרוחק, הפעולה המשותפת תניב פירות רבים יותר מאשר עימות ומאבק, שנזקם בצידם. לכן הוא הסתייג מיחסיו המעורערים של נזרי עם פעילים שנשלחו מהמפלגה ומהיישובים השכנים לעיירה וממאבקו הפומבי והתקיף כנגד הקיבוצים השכנים. מורה הגדיר באופן מפורש את "סיום הסכסוך עם הקיבוצים" כאחת ממטרותיו במטרה ל"יצירת גשר לשיתוף פעולה אזורי" במקום המשך הנזקים שהסב, לתפיסתו, הכיסוי התקשורתי הרחב של המאבקים הפנימיים בתוך קריית שמונה ואלו שבין הנהגתה לבין שכניה.

מורה פעל ללא לאות בניסיון להמשיך בפיתוח העיירה, אולם, לרוב, מהלכיו נעשו בנועם, באופן מתואם עם המנגנון המפלגתי, בתקווה להשיג באמצעות שותפות, תמיכה מרבית לצרכיה השונים.⁷⁰ הוא זכה בתמיכה של פלח לא מבוטל בקהילה המקומית אולם דמותו של נזרי הוסיפה להיות כוח משיכה אלקטורלי רב לא פחות. לקראת מערכת הבחירות של סתיו 1965 פרש נזרי ממפא"י והתמודד בבחירות המקומיות כראש רשימת רפ"י. במועצה המקומית זכתה אומנם רפ"י במושב אחד פחות מזה של המערך בראשות מורה, אולם נזרי הקים קואליציה עם נציגי גח"ל והמפד"ל והצליח לדחוק את מפא"י, לראשונה מאז הקמת העיירה, אל ספסלי האופוזיציה. העובדה שעמד בראש רשימה שתפקדה כאופוזיציה לעומתית לממשלת המערך ברמה הארצית, העניקה לנזרי חופש פעולה להיאבק כנגד הממסד הארצי בדרישה לטפל במצוקותיה של העיירה המרוחקת, שהחריפו, כמו מקומות אחרים בפריפריה, בימי המיתון של 1966. נזרי הוביל השבתה של הרשות המקומית והפגנת תושבים המונית ליד משכן הכנסת. מהלכים אלה ביטאו את דבקו בגישה התקיפה שהנחתה אותו גם בקדנציות המוקדמות יותר.⁷¹

קריסת המערכת הפוליטית בשתי העיירות

איי-ההצלחה לכונן את שתי העיירות שבהן עסקנו כקהילות פוליטיות מתפקדות הובילה לקריסתה של המערכת הפוליטית. בשני המקומות, מ-1968 ואילך הופיע חוסר יציבות פוליטי פנימי קיצוני שבא לידי ביטוי בתחלופה תכופה של ראשי מועצה, במאבקי כוח חריפים וצורמים ובתפקוד חסר של הרשות המקומית.

70 ראו לדוגמה: דוד מורה לעקיבא גוברין, 17 באפריל 1964, אמ"י, גל-19/6116 וכן דברי דוד מורה בדיון במזכירות מפא"י, 3 בפברואר 1965, אמ"ע, 81-1965-24-1. מורה ידע גם לעמוד על רגליו האחוריות כאשר נאבק כנגד הניסיון לסגור את הרשות לפיתוח החולה שבה הועסקו מאות פועלים מקריית שמונה והצליח לדחות את ניסיונות המועצה האזורית לחלק את קרקעות הרשות בין היישובים החקלאיים.

71 על פרשה זו ראו לדוגמה: אשר נזרי ללוי אשכול, 8 במאי 1966, אמ"י, גל-1/388; אברהם אלוני לפנחס ספיר, 13 ביוני 1966, שם.

חצור: שבע שנים, תשעה חילופים בכס ראש המועצה

המהפך בחצור סימל את ראשיתה של תקופה של חוסר יציבות פוליטית. כבר עם פרסום תוצאות בחירות 1965 הופיעו סימנים ראשונים למגמה כאשר נציגי המפלגות השונות הגישו ארבע עתירות משפטיות כנגד ראש המועצה המיועד, סגנו וחברי מועצה נוספים.⁷² שמואל דנינו החזיק מעמד כראש מועצה במשך כשנתיים בטרם קרסה המערכת הפוליטית לסדרה של הפיכות חצר. אלה התאפשרו כיוון שיחסי הכוחות בין הגושים היו שבריריים ומעבר של חבר מועצה בודד, לכאן או לשם, הטא את הכף. החל מ־1968 התחלפו בזה אחר זה במשך שבע שנים תשעה ראשי מועצה. המפד"ל וגח"ל ששיתפו פעולה היו חזקות מספיק כדי לזכות בתמיכת מרבית התושבים בבחירות, אולם המערך בראשות אדרי, לא השלים עם אובדן השלטון בבחירות ופעל ללא לאות להעביר את השלטון לידי. הוא הסתייע בעוצמתו הפוליטית שנשענה על המנגנונים המקומיים ובמרכז מועצת הפועלים וזרועות ההסתדרות והצליח פעם אחר פעם להשיג רוב במועצה המקומית אולם הוא עלה לשלטון לפרקי זמן קצרים בלבד.⁷³ ראיונות עם תושבי חצור מלמדים ששיטת הפעולה שאפיינה את מוקדי הכוח האלה היא שהמאיסה את המפלגה על רבים מקרב תושבי חצור. השימוש שנעשה במוסדות ששלטו בכל תחומי החיים (לשכת העבודה, קופת חולים, לשכת המס וכדומה) למטרות לחץ ופיתוי בזירה הפוליטית הבטיח ודאי מידה של תמיכה נוספת באדרי גם כאשר לא שלט במועצה המקומית, אולם גם היה חרב פיפיות שהגדילה את הטינה כלפיו וכלפי מפלגתו. שלוש פעמים שימש אדרי כראש המועצה בחצור, אלא שכהונתו הובטחה בכל פעם באמצעות בריתות פוליטיות במועצה ולא על רוב מוצק בקרב הציבור המקומי. כך היה במרץ 1968 כאשר הצליח למשוך לשורותיו חברת קואליציה מגח"ל לאחר שנטען כי הבטיח לשפר את תנאי השכר של בעלה.⁷⁴

אדרי כיהן לאורך השנים שלוש כהונות קצרות, במהלכן רקם קשרים עם גורמים ממשלתיים והסתדרותיים כדי לרתום אותם לקידום חצור. פעולותיו השונות חתרו לפיתוח העיירה כמרכז לדרום עמק החולה שיכלול מוסדות חינוך, תרבות, ספורט ופנאי.⁷⁵ אדרי נטה לשיתופי פעולה עם מוסדות מפלגתו בממשלה, בכנסת, בהסתדרות ובאזור. כבן טיפוחיה של מפא"י, הוא לא היה לעומתי, לא התמקד בביקורת על הממשלה אלא בניסיון למקסם את התמיכה שהשלטון המרכזי יעניק לעיירה. אדרי הקים באמצע שנות ה־70 את בתי הספר התיכוניים בהשקעה של 3.5 מיליון ל"י,⁷⁶ והגיע עם ראש מועצת ראש

72 בג"צ 385/65, רפאל אדרי נגד שמואל דנינו, ראש המועצה המקומית חצור, ו־3 אח'. 12.12.1965; 9.1.1966; 28.2.1966; 'מורשע בדיון נבחר כסגן יו"ר מועצת חצור', מעריב, 2 בדצמבר 1965; יורם ארידור אל הממונה על יחסי הציבור במשרד הבטחון, ארכיון יד לוי אשכול, פ־4869/6; בתגובה לעתירה שדרשה לפסול את ראובן ארביב, הגיש ארביב בג"ץ נגד דנינו, בג"ץ 66/283, 10.1.1966.

73 ראו נספח 1.

74 מנחם רוטנברג, 'הקואליציה בחצור נפלה בגלל... ירקות', הצפה, 26 במרץ 1968.

75 כתבנו בגליל, 'חצור הגלילית – בוועדת הפנים', על המשמר, 11 בדצמבר 1968.

76 סופר למרחב בגליל, 'חצי מיליון דולר – לבניית ביה"ס מקיף בחצור', למרחב, 31 בינואר 1969. בפועל, בתי הספר נפתחו בשנת הלימודים תשל"ד.

פינה, יורם מאירי, להסכמה על שילוב בני הנוער מראש פינה בחינוך העל-יסודי בחצור. בישיבות הכנסת שעסקו בבעיותיה של חצור הוא הציג נתונים מספריים בלי להתלונן על אפליה או התעלמות מכוונות. נראה שהוא זכה לאוזן קשבת ולתמיכה מהגופים הארציים שמצאו שפה משותפת עימו ונתנו אמון במחויבותו הכפולה, לחצור ולמפלגה. לאדרי היו יתרונות מובהקים בכל הקשור למאמץ לקדם את העיירה. הוא תרם למניעת סגירת מפעל הסריגים במקום ושכנע ב-1972 את שר המסחר והתעשייה חיים בר לב, שהיה יו"ר ועדת השרים לענייני עיירות פיתוח, לפעול להגדרת חצור כעיירת פיתוח מועדפת, ומשרדי ממשלה נוספים נרתמו לנסות לגבש עימו תוכנית לחיזוק העיירה במפעלי תעשייה, בהגדלת האוכלוסייה ובהעלאת רמת החיים.⁷⁷ בקשרים ובהבטחות לא היה כמובן כדי להבטיח מימוש של התוכניות וחילוץ ממשי של העיירה ממעגל הקסמים שבו הייתה נתונה, ודאי לא על רקע חילופי השלטון התכופים שאפיינו את שנות ה-70 הראשונות ושמנעו יכולת פעולה רצופה ועקבית.

בבחירות שהתקיימו בדצמבר 1969, דינו שב לראשות המועצה לאחר שרשימת המפד"ל הכפילה את כוחה לארבעה מנדטים על חשבון גח"ל שחברה לקואליציה שלו. בקיץ 1972 פרש דינו מתפקידו ובהמשך עזב את העיירה. מאמציו העיקריים בתפקיד הופנו לחילוץ חצור מהמובלעת חסרת הסיכוי שלה. הוא דרש פעם אחר פעם שתאוחד עם ראש פינה, וטען שללא איחוד כזה חצור תהפוך ל'מעברה' של המושבה שתמשוך את תושבי העיירה החזקים להתגורר בה. כשראש פינה דחתה את רעיון האיחוד, בראשית שנות השבעים, דינו דרש להקים ועדה לביורר הגבולות בינה לבין חצור, שבסופה הוחלט להוסיף לתחום השיפוט של חצור כאלף דונם. דינו גם ניהל מאבק ממושך למען הקמת תחנה מרכזית של אגד בחצור, נגד היוזמה הראשונית למקמה בראש פינה. גם בעניין זה הוא נחל הצלחה (כנראה תמורת ויתור על האיחוד עם ראש פינה), שממנה נהנו יורשיו.⁷⁸ יצחק זריהן שהחליפו בהנהגת המפד"ל הקים קואליציה עם המערך (צעד שדינו התנגד לו בכל תוקף). יתרה מזאת: הוא העביר בתוך זמן קצר את ראשות המועצה לאדרי. השניים הגיעו להסדר שהעניק לזריהן את השכר כראש מועצה אף שתפקידו הרשמי היה 'ממלא מקום קבוע לראש המועצה'⁷⁹ ואילו בתפקיד הרשמי כיו"ר המועצה נשא רפי אדרי שהמשיך לעבוד ולקבל שכר כמנהל החברה לפיתוח קריית שמונה. אולם גם הסדר חריג זה החזיק מעמד חודשים אחדים בלבד. תוצאות הבחירות לרשות המקומית שנערכו בשלהי 1973 לא הביאו להכרעה וחוסר היציבות נמשך גם בשנה העוקבת. לאחר חודש וחצי של כהונת יצחק זריהן כראש המועצה, הקים אדרי עם הליכוד קואליציה קצרת מועד, אלא שבסוף מאי 1974 שוב עברו נציגי הליכוד צד והקימו קואליציה עם המפד"ל. על רקע זה

77 'חצור הגלילית תוכה למעמד מועדף כעיירת פיתוח', מעריב, 1 באוקטובר 1972.

78 על פרשת התחנה המרכזית: שמואל דינו אל מנכ"ל משרד התחבורה, 13 בינואר 1970, שם, גל-18/6579. המלצות ועדת הגבולות ניתנו כשנה לאחר שדינו עזב את תפקידו כראש מועצה: 'לממונה על מחוז הצפון, ועדת גבולות חצור ראש פינה, דו"ח סיכום. 9 באוקטובר 1973, אמ"י, גל-2/60762.

79 פרוטוקולים של המועצה המקומית חצור הגלילית, 23 באוקטובר 1972, אמ"י ג-7-4851.

עלתה דרישה של תושבים, בעיקר צעירים, לוועדה קרואה שתעצור את הסחרור הפוליטי המקומי.⁸⁰ ואכן, חילופי הגברי התכופים הקשו על התפתחות חצור. הם יצרו חוסר שקט פוליטי, הקשו על ההנהגה לפעול לפיתוח המקום ולקידום רווחת התושבים, פגעו ברציפות השלטונית והביאו לכך שתוכניות שגיבשו ראשי המועצה, שאף הוחל לדון בהן, לא הגיעו לכלל מימוש. דווקא בשנים שבהן העיירה הגיעה לבגרות וקיוותה להתייצב ולפרוח והייתה זקוקה למנהיגות מגובשת ויציבה שתמודד עם אתגריה הרבים, עיקר האנרגיות הופנו למאבקים פוליטיים פנימיים. ממד של אופורטוניזם וכלנתריזם המלווים בחשד ובעוינות השחית את התרבות הפוליטית המקומית, כפי שתיאר זאת תום שגב: "חצור הפכה למוקד של תככים, 'הדחות' ו'הדחות שכנגד' ו'הפיכות חצר'".⁸¹ רפאל אזולאי, מראשוני מתיישבי חצור ומי ששימש כחבר בוועד המקומי הראשון, שחזר כך את התחושות והלך הרוח המריר של התושבים כפועל יוצא של הניהול המנהיגותי-מקומי:

אין עתיד לילדים. כל שנה וחצי יש לנו ראש מועצה חדש. עד שהוא מתבסס קם איזה אפנדי והופך את הצלחת. ואז אנחנו לא יכולים להתקדם כמו יתר המקומות. הלוואי ואני אלך לאיזה מקום שהמשלה שמה אליו לב. איפה שלא ישימו אותנו כמו צאן בדיר. צריך פה חיי אדם וחברה.⁸²

העובדה שבקריית שמונה הסמוכה התפתחו באותן שנים בעיות דומות מלמדת כי מדובר כאן ברפוס של תרבות פוליטית שהתפתחה לפחות בחלק מעיירות הפיתוח.

קריית שמונה – חמש שנים, שבעה חילופים בכס ראש המועצה

בסתיו 1968 הדיחו חברי המועצה המקומית בקריית שמונה את אשר נזרי מתקופת כהונתו השלישית שנמשכה שלוש שנים. בחמש השנים הבאות תתחלף זהות ראש המועצה המקומית בזה אחר זה, לרוב לאחר חודשים מעטים, שבע פעמים. ברוב המקרים מדובר על 'הפיכת חצר' שתהיה תוצאה של מעבר של אחד או יותר מחברי המועצה מצד לצד.⁸³ מבלי להיכנס לפירוט יתר, נדגיש כאן כמה מאפיינים חשובים של התהליך.

המאבקים הפוליטיים הפכו למעשה לשגרה היום-יומית בעיירה. ההנהגה המקומית התעוררה מדי בוקר לשאלה כיצד תצליח לשמור על תמיכת רוב חברי המועצה או להעביר אליה תמיכה של אחדים מהם כדי ליצור מהפך פוליטי. ברור שהעיסוק הזה לא נשען על שאלות של מדיניות הפיתוח של קריית שמונה אלא על הטבות ואינטרסים של חברי המועצה ושל הקבוצות הקרובות להם. המציאות הפוליטיות הרעועה הזו הקרינה על היחסים הפנימיים בקהילה, ערערה את אמון הציבור במנהיגיו וכן את האמון בכוונותיה

80 'צפויה הפיכת-חצר בחצור', מעריב, 24 במאי 1974.

81 תום שגב, 'כמו פעם, בחצור', כותרת ראשית, 15 באוגוסט 1984.

82 דני צדקוני, 'בחצור מחפשים את העתיד', למרחב, 12 בספטמבר 1969.

83 ראו נספח 1.

של הפוליטיקה המפלגתית לפעול לטובת העיירה. מנשרים וכרוזים רווי שנאה הוצאו בזה אחר זה, והאקלים השלילי השפיע על הדימוי העצמי של חבריה ועל התדמית העירונית. המאבקים הפוליטיים העכורים והבלתי פוסקים זכו לחשיפה קבועה בעיתונות ובתקשורת בכלל. זו הביאה תכופות את קולם ותסכולם של התושבים ודיווחה על התארגנות לקראת ישיבות הדחה שבחלקן התקיימו תחת אבטחה משטרתית ובנוכחות עורכי הדין של שני הצדדים.⁸⁴

השנים שבמהלכן הגיעה המערכת הפוליטית בקריית שמונה לשפל היו מכריעות בהתפתחות העיירה. בשלהי 1968 נפלו טילי הקטיושה הראשונים. התמודדות עם הסלמת גבול ישראל-לבנון בעטייה של התמקמות ארגוני הלחימה הפלסטינים בדרום לבנון ליוותה את העיירה לאורך שנים ארוכות. באפריל 1974 ביצעה חוליית מחבלים פיגוע קשה בתוך היישוב שבמהלכו נהרגו 16 תושבים ושני שוטרי משמר הגבול וכפיצוי הכריזה הממשלה על קריית שמונה כעיר, אף שמספר תושביה כמעט לא השתנה למעלה מעשור. דווקא בשנים שבהן למצוקה הכלכלית שאפיינה את העיירה הצטרף האיום הביטחוני ושבהן נדרשה הנהגה פוליטית מקומית טובה, יציבה ואפקטיבית, החריף המשבר המוניציפלי, האישים הבולטים בציבוריות המקומית היו נתונים למאבקים מתמידים והתקשו להתאחד ולפעול יחד. בשלב הזה, ממשלת ישראל וגופים ציבוריים ופרטיים נוספים היו קשובים במיוחד לאתגריה של העיירה המרוחקת והחבולה ונזקקו לעוגן מנהיגותי וארגוני איתן ברשות המקומית, אך כאמור הם נאלצו לפעול מול ראשי מועצה מתחלפים, העסוקים בהשרדותם, בדאגה למקורבים כדי לא לאבד את תמיכתם ובפיתוי של חברי מועצה אחרים לעבור ולתמוך בהם. השיקולים קצרי הטווח חלחלו אל המנהיגות המקצועית ברשות המקומית שפעלה בסבך המציאות הפוליטית המעורערת ויחסי העבודה הרעועים בין בעלי התפקידים. בתנאים האלה קשה היה לייצר מדיניות מקומית, לשמור על רציפות תוכניות העבודה ולנתב זמן ומאמצים מספקים כדי לממש אותם בתוך קהילה שצרכיה התרחבו.⁸⁵ דוגמה אופיינית לנזק הניהולי שהסבה חוסר היציבות הפוליטית הייתה העיכוב בהכנת תקציב המועצה המקומית שאילץ את משרד הפנים להשתמש באמצעי הלא שגרתי של קידום התקציב מלמעלה.⁸⁶

השלטון המרכזי עשה מאמצים ניכרים לייצב מבחוצן את המערכת הפוליטית הפנימית. המנהיגות הפוליטית, מראש הממשלה מאיר ושרים בכירים נוספים כדוגמת פנחס ספיר, דרך המנגנון המפלגתי ועד הפקידות המקצועית של משרד הפנים, לא הצליחו בניסיונותיהם. הצעות לסדר היום בנושא הונחו על שולחן הכנסת. בתי המשפט נקראו להכריע בשאלה של חוקיות התכנסות מליאת המועצה.⁸⁷ הממונה על מחוז צפון במשרד הפנים זימן אליו

84 כתב על המשמר, 'נמשך המשבר הקואליציוני', על המשמר, 2 ביוני 1971.

85 מבקר המדינה, דו"ח על הביקורת במועצה המקומית קריית שמונה, ירושלים, תשל"ו, 1971.

86 מאיר הראובני, 'קריית שמונה לא הגישה תקציבה לאישור', מעריב, 10 באפריל 1973; מאיר הראובני, 'אמצעים להחשת הגשת התקציב של קריית שמונה', מעריב, 6 באוגוסט 1973.

87 כתב מעריב, 'דוד מורה הודח מראשות קריית שמונה', מעריב, 18 במאי 1970.

את המנהיגים המקומיים בניסיון לקדם קואליציה מקיר לקיר והמחלקה המוניציפאלית של מפלגת העבודה ניסתה להקים ועדות ולהציע הצעות רוטציה.⁸⁸ אולם הפתרונות שהועלו בניסיון ליצור מוצא ממוציאות פוליטית ללא הכרעה התגלו כטלאים שנפרמו חיש מהר. כישלונה של הקהילה לנהל את ענייניה באמצעות המערכת הפוליטית העלה על סדר היום, החל במאי 1970, חדשות לבקרים, את האפשרות של מינוי ועדה קרואה לקריית שמונה.⁸⁹ עצם הדיון המתמשך באפשרות של ועדה קרואה המחיש את כישלונה של המערכת הפוליטית שצמחה בקריית שמונה, מערכת שאמורה הייתה לבטא את יכולתה של קהילה להצמיח הנהגה פוליטית אפקטיבית, לנהל את חייה הפנימיים ואת המאבקים להסדרת האינטרסים והעמדות באופן שמאפשר צמיחה והתקדמות. שר הפנים הגדיר את המצב כמביש כשביטא את הרושם בציבור ובשלטון המרכזי כי נבחרי הציבור בעיירה אינם יכולים להתעלות מעבר לסכסוכים אישיים, אולם הדגיש כי משרדו אינו שש לנקוט בפזרן המועצה המקומית הנבחרת, בטרם מוצו כל הדרכים להבטחת ניהול המקום בידי נבחריו.⁹⁰ גם בית המשפט העליון שדן בפרשה החליט להימנע מלכפות הקמת ועדה כזו כיוון שמדובר ב"מעשה שפוגע בדמוקרטיה ואין להרבות להשתמש בו. הערך העליון הוא שאת המועצה ינהלו אנשי קרית שמונה בעצמם".⁹¹ חברי מועצה ותושבים נואשים קראו בעצמם לפתרון שמשמעותו ניהול השלטון המקומי באמצעות גורמים מן החוץ,⁹² כמו בשנות המעברה, ואף עלה שמו של אהוד אבריאל מקיבוץ נאות מרדכי לעמוד בראש הוועדה הקרואה, יוזמה שביטאה את כישלונה של הניסיון להצמיח שלטון מקומי אפקטיבי. בראשית שנות ה-70, לצד ההתקוטטות, נראה היה שאברהם אלוני זכה לתמיכה ציבורית גוברת. אלוני, צבר ממוצא אירופי שהיה פעיל מרכזי בתנועת הנוער העובד, הגיע לקריית שמונה ב-1961 ממרכז הארץ כדי להחליף בראשות מועצת הפועלים את שָלו (ראו לעיל). הכמיהה ליציבות שלטונית לאחר שנים של שיבוש נכרכה בו. הוקם ועד ציבורי ונערכה עצרת מחאה שהעבירה את המסר שתושבי המקום שבעו הדחות חוזרות ונשנות המשבשות את מהלך החיים הציבוריים, פוגעות במנהל המקומי ומעכבות את התפתחות העיירה: "נשבר לנו לראות את המנהיגים המקומיים נלחמים ביניהם 15 שנה, שעה שהעיירה הולכת ושוקעת לנגד עיננו".⁹³ ואכן, בשלהי דצמבר 1973 ושוב

88 כתבנו בגליל, 'אלוני נתן הוראה לראות בו את ראש המועצה החוקי', על המשמר, 10 ביוני 1971; סופר למרחב, 'הנהלה משותפת הוקמה במועצת קרית שמונה', למרחב, 31 במאי 1970.

89 דוד שלו, 'מגעים להקמת ועדה קרואה בקריית שמונה', דבר, 11 ביוני 1971; סופר דבר בירושלים, 'הממונה על מחוז צפון מאיים לקבוע תאריך לבחירות בק"ש', דבר, 10 ביוני 1971.

90 דליה שחורי, 'כלנתר חי וקיים', על המשמר, 24 ביוני 1971.

91 כתב על המשמר, 'אם יבחר אלוני', על המשמר, 16 ביולי 1971.

92 ראו לדוגמה: סופר דבר, 'מסקנות ישיבת ועדת הפנים של הכנסת', דבר, 30 ביוני 1971; כתב מעריב, 'היום – ישיבת ההדחה בקריית שמונה', מעריב, 8 ביוני 1971; אביבה זהר, 'תושבי קרית שמונה מייחלים לוועדה קרואה', מעריב, 4 ביולי 1971.

93 מאיר הראובני, 'עצרת בקריית שמונה לטובת ראש המועצה', מעריב, 7 בינואר 1973; יוסף גלילי, 'הניסיון להדיח את אלוני מסכן את הישגי הפיתוח בעיירה' על המשמר, 5 בינואר 1973; דוד שלו, 'מחול הפילוגים

בנובמבר 1978, נבחר אלוני כראש המועצה המקומית אולם בכל אחת מהקדנציות נמשכו הזעזועים המקומיים. בסופו של דבר, בספטמבר 1980, הדיח משרד הפנים את אלוני ומינה, לאחר שנים שלא שש לעשות זאת, ועדה קרואה לקריית שמונה. היה זה ביטוי עגום לכישלונה של העיירה להצמיח מנהיגות ותרבות פוליטית מקומית אפקטיבית. שיטת הבחירות לרשויות המקומיות שונתה באמצע שנות ה-70 לאחר שחוסר היציבות הפוליטית פשה ביישובים רבים. החל מ-1978 נבחרו ראשי הרשות המקומית בבחירה ישירה על ידי התושבים, מהלך שתרם לייצוב המערכת המוניציפאלית בישראל.⁹⁴ גם בקריית שמונה ובחצור סימל העשור הרביעי של מדינת ישראל את שלב ההתייצבות הפוליטית המקומית, החורג מתקופת מחקרנו. בקריית שמונה נבחר ב-1983 פרוספר אזרן כראש העיר, לראשונה מטעם הליכוד, וכיהן בתפקידו ברציפות למשך שלוש קדנציות כמעט מלאות. בחצור ב-1978 נבחר ינון אביטן מהמפד"ל לכהן כראש המועצה, ולאחר קדנציה שלמה ב-1983 נבחר כלפון מהליכוד לקדנציה נוספת. מ-1989 נבחר יוסי אלול שרץ ברשימה עצמאית המזוהה עם המערך וכיהן ברציפות שלוש קדנציות.

סיכום

הבינוי הפוליטי והחברתי של קריית שמונה וחצור היה מעשה משותף של הקהילות המקומיות, של המפלגות הארציות ובמרכזן מפא"י, ובשנים המוקדמות גם של הפעילים מהקיבוצים השכנים. העיירות שבחנו מלמדות כי המערכת הפוליטית המקומית בעיירות הפיתוח ובמרכזה הסניפים המקומיים, הייתה כר מהיר יחסית לפעילות של העולים המזרחים, למעורבות ולהשפעה על עיצוב חייהם במדינה. תושבי קריית שמונה וחצור התגלו במחקרנו כמי שהיו נתונים למבנה פוליטי-כלכלי של יחסי כוח כמהגרים במדינה חדשה ובאזור מרוחק, אולם לא שימשו רק ניצבים סטטיים במערכה כי אם, במידה לא מבוטלת, שחקנים פעילים. ככאלה, הם השפיעו על דמותם של הקהילה והיישוב, באופן שתאם את תפיסותיהם ואת אמונותיהם.

הקהילות הצפוניות שבהן עסקנו היו מגוונות מבחינת ארץ, עיר ומגזר המוצא, וכללו קבוצות שונות בכל הקשור להשקפות, לאמונות ולמעמד הכלכלי של חבריהן. אפשר ללמוד מהן כי המושג 'עיירות הפיתוח' מהווה הכללה ושעל המחקר לעמוד על ההטרונגניות בין סוגי הקהילות שהתגבשו בערי העולים לאורך שנות ה-50. הבדלים אלה ניצבו בבסיס המאבקים הפוליטיים המקומיים ודגמי המנהיגות שהצמיחו והתחרו ביניהם. המנהיגים המקומיים שחקרנו בלטו כפעילים פוליטיים ובעלי עמדה בחברה שאליה הגיעו שנים מספר קודם לכן. תפקידם לא הסתכם בהיותם גלגל שיניים אחד בשרשרת יחסי התלות ששררו בישראל. הכוח הפוליטי שצברו בשטח חייב את המפלגה הארצית להיות קשובה

בקריית שמונה, דבר, 6 בספטמבר 1973.

94 אברהם בריכטה, 'התמורות בשלטון המקומי בישראל: 1950-1998', בתוך: אברהם בריכטה ועמי פדחצור (עורכים), הבחירות לרשויות המקומיות בישראל – 1998: המשכיות או שינוי, הוצאת רמות – אוניברסיטת תל אביב, 2001, עמ' 199-213.

להם ולאופן שבו תיווכו את תמונת המצב הממשית בפריפריה הישראלית. המנהיגות המקומית בקריית שמונה ובחצור הייתה הטרוגנית ושיקפה קבוצות מעמד ואינטרס שונות בעיירות וכן את התפיסות השונות שרווחו בשתי הקהילות. בחצור, המאבק בין שמואל דנינו ורפי אדרי נסוב על שאלת הזיקה למורשת המסורתית-דתית בקהילות המוצא מזה ולאנוס הישראלי שהוצע על ידי תנועת העבודה מזה. בקריית שמונה נראה ששררה הסכמה רחבה יותר בשאלת צביון העיירה בתקופת המחקר, אולם המאבק בין אשר נזרי לדוד מורה התמקד בדפוסי הפעולה הרצויים לקידום העיירה: הראשון היה לעומתי יותר לסדר הכלכלי-פוליטי שהגביל את התפתחותה ואילו השני סבר ששותפות עם הגורמים האזוריים והארציים בתנועת העבודה תביא לתוצאות טובות יותר.

המנהיגים המקומיים בחצור ובקריית שמונה שיקפו את הקושי של מפא"י למצוא פעילים שיהוו מתווכים אפקטיביים המסוגלים לעמוד בציפיות הכפולות ואף הסותרות לעיתים, שהציבה. בשתי העיירות הצפוניות הנהיגו את הסניף המקומי של המפלגה דמויות שהפרו את שיווי המשקל שמפא"י ניסתה ליצור בין מטרותיה השונות: כינון חברה דמוקרטית שאזרחיה משתתפים במרחב הציבורי מזה ודאגה לשקט החברתי והבטחת הדומיננטיות שלה מזה. אשר נזרי מקריית שמונה היה מעוגן בחברת העולים, נתפס כמייצג את הקהילות שהגיעו מצפון אפריקה וידע לחבר את תומכיו למפלגה, אולם הוא היה מחויב פחות לאינטרס המפלגתי ולא היסס להיאבק בגורמים שהיו חלק ממערכת השליטה של מפא"י ושלדעתו הצרו את יכולת הפעולה שלו ואת התפתחותה של קריית שמונה. רפי אדרי מחצור דבק, לעומת זאת, בערכי החברה הקולטת, היה מחויב למערכת המפלגתית אך התקשה לעורר הזדהות בקרב רבים מתושבי חצור עם אישיותו, עם דרך הפעולה שלו ולתווך באופן מיטיבי בין העיירה לבין המפלגה (במידת מה ביטא דוד מורה מקריית שמונה תמהיל דומה). הקושי להצמיח מנהיגות אופטימלית שתשרת את המפלגה ואת התושבים בו בזמן היה בין הגורמים למהפך הפוליטי שפקד את שתי העיירות ב-1965 ושהביא לקיצו, גם אם הזמני, של שלטון מפא"י במקום.

נראה כי התנאים הכלכליים הירודים בחצור ובקריית שמונה תרמו ליצירת התרבות הפוליטית ההיררכית והפטרונית שאפיינה אותן. המנהיגים המקומיים נדרשו לקדם את העיירות החדשות בתנאים מאתגרים במיוחד: היצע מקומות התעסוקה הקבועים שרמת ההכנסה בהם הייתה נמוכה וצמיחת המעמד הבינוני המקומי הייתה איטית ולעיתים קוזה כתוצאה מבחירה של מי שהתבסס, לעזוב למרכז הארץ. הפוליטיקה המקומית נשענה על נציגי מקומות התעסוקה הגדולים (מפעלי טקסטיל או מזון, הרשות לפיתוח החולה, מקורות, 'מטעי האומה' וכד'), עדות או משפחות רחבות ('חמולות'). השילוב בין שיטת הבחירות היחסית והעקיפה, האינטרסים הכלכליים הישירים והמיידיים שלהם נדרש היה לתת מענה ללא תשתיות כלכליות מספקות, הגבירו בפוליטיקה המקומית גילויים של כלנתריזם והפיכות חצר תכופות. מציאות זו תרמה לקושי של המנהיגות המקומית לפרוץ את מעגל הקסמים שבו היו נתונות העיירות המרוחקות.

בשל כך, ככל שחלפו השנים, התגלתה הפוליטיקה המקומית במקרי המבחן של קריית

שמונה וחצור כזירה מאכזבת. הפוטנציאל שהתגלם בה להיות מכשיר מרכזי לאינטגרציה של העלייה החדשה במערכת הפוליטית ובחברה הישראלית ולשמש זירה להתגבשות קהילתית, להכרה של התושבים בכך שהם בעלי הבית של חייהם, של העיירה שבה חיו ועל בסיס זה לחיזוק הזיקה לחברה ולמדינה ולהזדהות עימן – לא התממש. שתי הקהילות הצמיחו מנהיגות מקומית אולם זו התקשתה לפעול באופן רציף ועקבי ולהניב פירות ממשיים בקידום הקהילה. בד בבד, מפא"י שנחשבה כבעלת כוח פוליטי רב, איבדה את האחיזה הפוליטית האיתנה שקיוותה להשיג ביישובי העולים הצפוניים בשני מהפכים שהתחוללו ב־1965. אי־הצלחה לכונן את שתי העיירות שבהן עסקנו כקהילות פוליטיות מתפקדות התברר במלוא הריפותו עם קריסת המערכות הפוליטיות המקומיות במהלך העשור השלישי לקיומה של ישראל. חוסר היציבות הפוליטית שתואר בחלקו האחרון של המאמר אפיין את השלטון המקומי בישראל בשנות ה־60 וה־70 ובלט בעיירות פיתוח נוספות (לדוגמה: אור עקיבא, טירת הכרמל וראש העין). מחקרים נוספים על הרקע לתופעה הזו ועל הזיקה בינה לבין דגמי המנהיגות שצמחו בעיירות הפיתוח ושאלת מידת האוטונומיה של הקהילות המקומית יוכלו ודאי לתרום לחידוד הבנת התהליכים שעליהם הצבענו במאמרנו. קוצר היריעה הביא אותנו שלא לעסוק כאן בהופעת תנועת החרות, גח"ל ולבסוף הליכוד בעיירות הצפוניות – נושא שיש לדון בו במאמר נפרד שינתח גם את המשך התהליך על ציר הזמן. מכל מקום, האכזבה והקריסה של תהליך הבינוי הפוליטי־חברתי שתואר כאן הוא נדבך רקע נוסף לעליית הליכוד ולמהפך הפוליטי.

נספח 1: ראשי המועצה בקריית שמונה ובחצור עד שלהי המאה ה-20 קריית שמונה:

ראש המועצה	תאריך כהונה/בחירה	מפלגה	הערות
אברהם הכהן, אילן הרטוב ויצחק זכאי	1953-1955	מפא"י	ממונים חיצוניים
אשר נזרי	ספטמבר 1955 – אוקטובר 1961	מפא"י	בחירות מקומיות (1955), (1959)
דוד מורה	אוקטובר 1961 – נובמבר 1965	מפא"י	הדחת המועמד הנבחר
אשר נזרי	נובמבר 1965 – 24 בנובמבר 1967	רפ"י	בחירות מקומיות (1965)
דוד מורה	24 בנובמבר 1968 – אוקטובר 1969	המערך	הדחת המועמד הנבחר
אשר נזרי	סוף אוקטובר 1969	המערך	בחירות מקומיות (1969)
דוד מורה	יוני 1970 – נובמבר 1970	המערך	הדחת המועמד הנבחר
אשר נזרי	נובמבר 1970 – יוני 1971	המערך	הפיכת חצר
אברהם אלוני	29 ביוני 1971 – ינואר 1973	המערך	הפיכת חצר
מאיר נדרי	8 בינואר 1973 – סוף פברואר 1973	המערך	הפיכת חצר
אברהם אלוני	סוף פברואר 1973 – סוף אוגוסט 1973	המערך	הפיכת חצר
דוד מורה	סוף אוגוסט 1973 – סוף דצמבר 1973	המערך	הפיכת חצר
אברהם אלוני	ינואר 1974	ר"ץ	בחירות מקומיות (שלהי 1973)
דוד חזן	נובמבר 1975	המערך	ממלא מקום לאחר הוצאת אלוני לחופשה כפויה על ידי המועצה המקומית
אברהם אלוני	סוף דצמבר 1976	המערך	חזרה מהחופשה הכפויה
אברהם אלוני	סוף דצמבר 1978 – ספטמבר 1980	המערך	בחירות (1978)
רוברט ראובן	ספטמבר 1980	ועדה קרואה	מינוי של שר הפנים
פרוספר אזרן	1983-1997	הליכוד	בחירות (1983)

חצור:

ראש המועצה	תאריך כהונה/בחירה	מפלגה	הערות
מזכיר ממונה של הוועד המקומי: ישראל ימיני, אברהם טבק וחיים שטינמיץ	1953-1956		חצור מוגדרת 'ישוב קבע ללא ליווי מוניציפאלי'
הלל לנדסמן	22.8.1956 – מרץ 1966	מפא"י	ראש המועצה המקומית הממונה ובנובמבר 1959 נבחר כראש המועצה בבחירות המקומיות
שמואל דנינו	מרץ 1966 – 22 במרץ 1968	המפד"ל	בחירות מקומיות (1965)
רפי אדרי	22 במרץ 1968 – דצמבר 1969	המערך	הדחת המועמד הנבחר
שמואל דנינו	5 בדצמבר 1969 – אוגוסט 1972	המפד"ל	בחירות מקומיות (1969)
יצחק זריהן	14 באוגוסט 1972 – סוף ספטמבר 1972	המפד"ל	זריהן, השני ברשימת המפד"ל, החליף את דנינו לאחר פרישתו מהחיים הפוליטיים
רפי אדרי	1 באוקטובר 1972 – 28 בפברואר 1973	המערך	הפיכת חצר
יצחק זריהן	28 בפברואר 1973 – 18 בפברואר 1974	המפד"ל	הפיכת חצר
רפי אדרי	18 בפברואר 1974 – 1 ביוני 1974	המערך	בחירות מקומיות (שלהי 1973)
יצחק זריהן	1 ביוני 1974 – 21 במאי 1975	המפד"ל	הפיכת חצר
אלי כלפון	21 במאי 1975 – שלהי 1978	הליכוד	הפיכת חצר
ינון אביטן	26 בדצמבר 1978 – נובמבר 1983	המפד"ל	בחירות מקומיות (שלהי 1978)
אלי כלפון	דצמבר 1983 – אפריל 1989	הליכוד	בחירות מקומיות (1983)
יוסי אלול	אפריל 1989 – נובמבר 2003	רשימה עצמאית	בחירות מקומיות (1989, 1993, 1998)